

904

К. Х. Хайдаров

24

РАСТАНИҲОИ
ШИФОБАХШИ
ТОҶИКИСТОН

К. Х. ХАЙДАРОВ

РАСТАНИҲОИ
ШИФОБАХШИ
ТОҶИКИСТОН

ДУШАНБЕ
НАШРИЯТИ «ИРФОН»
1986

Исследовательская централизованная

ББК 42.143
633.8
Х 24

~~46289~~

оп 1.9

МУАССИС «ДАВЛАТИИ
«КИТОбХОНАИ МАЪДИНИ ТОЧИКИСТОН»

21904

633.8+615

МУҚАДДИМА

Партияи Коммунистӣ ва Ҳукумати Советӣ дар боран муҳофизати саломатии аҳолии ғамхорини доимӣ зоҳир менамояд. Давлати Советӣ системаи аз ҷиҳати миқдос беҳамтон ниғаҳдорини тандурустиро ба вучуд оварда, тадбирҳои зиёди санитарӣ ва солимгардонии аҳолиро таъмин намуд, ки мақсади он пешгирии қардани касалиҳо ва расондани ёрии бепули тиббӣ ба тамоми аҳолии мамлакат мебошад.

Яке аз омилҳои муҳим, ки органҳои ниғаҳдорини тандурустӣ дар мубориза барои дарозкунии умри одамони советӣ ба он тақвия мекунад, ба вучуд овардани воситаҳои таъсирбахши дорувор аст.

Бо мурури тараққиӣ илми тиб ва афзоиши комёбиҳои он, сифати ёрии тиббиро торафт бештар ба қор бурдани доруҳои нави самарабахш муайян мекунад. Ба шарофати ғамхорини доимии партия ва ҳукумат саноати тиб истеҳсоли дорувор ва маснуоти тиббиро сол аз сол 20—30 фоиз зиёд карда, сифати онҳоро беҳтар менамояд.

Бо вучуди ин, талаботи рӯзафзуни аҳолии ба дорувор ханӯз пурра қонеъ гардонда нашудааст. Аз ин рӯ, қарори КМ КПСС ва Совети Вазирони СССР «Дар боран ҷораҳои минбаъд беҳтар қардани ниғаҳдорини тандурустӣ» ба тараққиӣ додани илми тиб дар мамлакат аҳамияти бағоят қалон дошта, барои дар оянда беҳтар қардани хизмати тиббӣ ва бо дорувор таъмин намудани аҳолии, барои васеъ қардани истеҳсоли дору, ҷустуҷӯ намудану ба вучуд овардани воситаҳои дорувор ва техникаи тиббӣ тадбирҳои муҳим пешбини мекунад.

Дар баробари бо усули мураккаби синтези химиявӣ ба роҳ мондани истеҳсоли як қатор доруҳои муҳим, инчунин аз растаниҳое, ки дар Ватани мо ниҳоят бисёр ҳастанд, ба даст овардани дорувор аҳамияти қалон

дорад. Бинобар ин растаниҳои доругӣ ҳамчун яке аз манбаъҳои хеле муҳими ба дастовардани препаратҳо дар оянда ҳам аҳамияти бузург хоҳанд дошт.

Ба мақсади таъбибот истифода бурдани растаниҳои доругӣ таърихи қадима дорад. Дар тӯли асрҳо растаниҳо барои инсон ягона манбаи дорувор буданд. Аммо истифодаи онҳо бештар характери эмпириқӣ (таҷриба-вӣ) дошт.

Инкишофи химия ва тиб ба кори аз ҷиҳати илмӣ чуқур ва ҳаматарафа омӯхтани растаниҳои шифобахш ибтидо гузошта, имконият дод, ки маҳсулоти хоми растаниҳо фақат ҳамчун манбаи кайҳо боз маъмули дорувор истифода карда шавад, балки аз он препаратҳои тамоман нави муолиҷавӣ ҳам гирифта шаванд.

Олими машҳури рус Е. В. Пеликан соли 1865 муқаррар намуд, ки шираи аз тухми строфант гирифташуда фаъолияти дилро пурқувват мегардонад. Баъдтар муайян карда шуд, ки ландыши моҳи май рӯнда (Богоявинский, соли 1881), горицвети баҳорӣ (Н. Я. Бубнов, соли 1850), обвойник (Э. А. Лемон) ва баъзе гиёҳҳои дигар низ ҳамин гуна хусусият доранд.

Дар бобати омӯхтани растаниҳои доругӣ дар мамлақати мо Институти умумиттифоқии тадқиқоти илмӣ растаниҳои доругӣ (ВИЛР), Институти умумиттифоқии тадқиқоти илмӣ химиявӣ-фармацевтии ба номи С. Орҷоникидзе (ВНИХФИ), Институти тадқиқоти илмӣ химиявӣ-фармацевтии Харьков, Институти моддаҳои набототии АФ РСС Ӯзбекистон ва як қатор институтҳои тадқиқотию кафедраҳои дигар роли муҳим мекӯзанд.

Дар Тоҷикистон растаниҳои шифобахш дар Институти химия, ботаника, биологияи Помир, гастроэнтерологияи АФ РСС Тоҷикистон, Саруправленияи доруҳои республика, Саруправленияи хоҷагии ҷангал, Институти тиббии ба номи Абӯалӣ ибни Сино, Университети давлатии Тоҷикистон ба номи В. И. Ленин ва ғайраҳо омӯхта шуда, ҷиҳати истифода ба мардум пешкаш мешаванд.

Дар солҳои охир аз тарафи ходимони илмӣ институтҳои доруҳои нави дарди дил ҳосил карда шуданд, ки дар байни онҳо гликозидҳои дил ҷои муҳимро ишғол менамоянд.

Олами набототи Тоҷикистон аз растаниҳои доругӣ

бой аст. Мӯвофиқи маълумоти дорушиноси намоёни советӣ, Қаҳрамони Меҳнати Социалистӣ академик П. Н. Овчинников дар республикаи мо қариб 5000 хел растаниҳо мерӯянд, ки ин миқдор қариб ба се республикаи Закавказье рост меояд.

Ботаникҳои республикаамон ҳангоми омӯхтани набототи Тоҷикистон оид ба растаниҳои доругӣ аниқ намуданд, ки 70 хели онҳо аллақай дар амалияи илми тиб татбиқ карда шудаанд.

Дар вақти ҳозира аз 150000 доруҳое, ки дар амалияи тибби ҷаҳон ба кор бурда мешавад, зиёда аз 30 Ҷоиза-шонро доруҳои аз растани тайёр кардашуда ташкил медиҳад. Дар мамлақати мо доруҳои таъбаоти аз растаниҳои тайёр кардашуда қариб 40 Ҷоизи миқдори умумии доруҳоро ташкил медиҳад.

Олими барҷастан тоҷик Абӯалӣ ибни Сино, ки дар асрҳои миёна ҳаёт ба сар бурдааст, ҳанӯз дар ҳамон вақт ба растаниҳои шифобахш аҳамияти калон мелод. Аз асари панҷилдан ҷовидонии ӯ «Алқонун» ду китобаш ба доруҳои бахшида шудааст, ки аксарияти қуллии ин доруҳо аз растаниҳои тайёр шудаанд.

Тадқиқотҳои илмии растаниҳои шифобахш ба он оварда расонд, ки аз ин растаниҳои кофеин, хинин, кокаин, строфантин, секуринин, эхинопсин барин доруҳои хеле таъсирбахши муолиҷавӣ гирифта шаванд.

Доруҳои таъбаоти растаниҳои шифобахш ва аҳамияти онҳо барои амалияи тиб бо он муайян карда мешавад, ки онҳо дар таркиби худ ҷи гуна моддаҳои фаъоли ҳархелаи биологӣ: алкалоид, гликозид, сапонин, кумарин, рағани эфирӣ ва омезишҳои ҳархелаи мураккаби органикӣ ба организми одам ва ҳайвонот таъсири муайян мерасонандагӣ доранд.

Қае дар бораи таркиби моддаҳои, ки дар растаниҳои мавҷуданд:

1. Алкалоидҳо — фаъолияти хуби физиологӣ доранд ва асосан аз решаю барги гиёҳҳои шифобахш бо усули химиявӣ ҷудо карда гирифта мешаванд. Алкалоид ҳамчун асос дар об ҳал намешавад, ана барои ҳамин молекулаи онро ба намакҳои мубаддал мекунанд, ки дар ин шакл нағз ҳал мешавад. Алкалоидҳо ба ҳамин узви бадан таъсири хуби шифобахш мерасонад.

2. Витаминҳо ҳам монанди алкалоидҳо асосан дар растаниҳои мавҷуданд. Витаминҳо дар мӯддати камтар

аз як шабонарӯз барои нури чашм, процесси мубодилавӣ, қадкашӣ, мустваҳкам шудани устухонҳо, ҳуҷайраҳо, мушакҳо, қори мушакҳои дил, ғадудҳои бадан бисъёр аҳамияти қалон доранд. Агар инсон аз витаминҳо пайваस्ता истифода барад, худро доимо бардам ва саломат ҳис мекунад. Дар натиҷаи нарасидани витаминҳо равшаниии нури чашм кам шуда, пӯсти бадан тез пир мешавад, инсон камҳаракату лоғар мегардад. Аз нарасидани витаминҳо дар айёми бачагӣ расиши устухони бадан суст мешавад. Умуман норасоии витаминҳо инсонро ба касалҳои гуногун гирифтور мекунад.

3. Гликозидҳо асосан дар растаниҳо мешавад. Онҳо барои ҳаракати мушакҳои дил дар вақти касалиҳои дил бисъёртар қор фармуда мешаванд, ки гликозидҳои дил ном доранд ва асосан онҳо дар гиёҳҳои ландыши хушбӯӣ, наперстянка, горицвет, (адониси тобистонӣ), зардалафи хокистаррант (желтушник) воমেҳӯранд.

4. Моддаҳои даббоғӣ — монанди танин дар вақти захми пӯст, сӯхтагӣ, захноқ шудан бо намакҳои металлҳои вазнин ва алкалоидҳои истифода мешаванд.

5. Ғайр аз моддаҳои дар боло зикршуда дар таркиби растаниҳои шифобахш боз сапонинҳо, ферментҳо, флавоноидҳо, холину рағани эфирӣ фиктонцидҳо, каротин, пигментҳо ва ғайраҳо вучуд доранд.

Таъсири шифобахши растаниҳо аз моддаҳои номбаршуда вобастааст. Дар ин соҳа ботаникҳо, химикҳо ва дорушиносон қорҳои зиёди илмӣ-тадқиқотӣ бурда, барои пайдо кардани препаратҳои шифобахш аз растаниҳо хидмати зиёде карданд ва қарда истодаанд.

РАСТАНИХОИ ШИФОБАХШ

Анор — гранатник. Анор аз 1,5 то 5 метр баланд мешавад. Дар илми тиб пӯст, тана ва наждаю решаи анорро ҷӯшонидани истифода мебаранд. Дар ин қисмҳои анор то 0,4 Ҷоиз алкалоидҳои псевдопельтерин, изопельтерин, крахмал, 20—30% моддаҳои даббоғӣ ҳастанд. Шарбати анор витамини С ва ҷавҳари лимӯ дорад. Маҳлули обии пӯсти анорро дар тибби халқӣ ҳамчун воситаи табобати касалиҳои дарунравӣ, варами меъдаю рӯда, сулфа, инчунин дар вақти касалии гичча ба сифати доруи аз организм рондани кирми меъда истифода менамоянд. Табобатро аз рӯи маслиҳати духтур гузаронидан лозим, зеро дар акси ҳол натиҷаи манфӣ доданаш мумкин аст.

Ангур — виноград. Ангур дар таркиби худ то 20 Ҷоиз қанд, то 12,5 Ҷоиз витамини С, то 3,5 Ҷоиз моддаҳои даббоғӣ дорад. Дар барги он қариб 2 Ҷоиз қанд ва дигар моддаҳо мавҷуданд.

Аз қадимулайём ангурро барои муолиҷаи касалиҳои камқувватӣ, ҷигар, гурда, шуш ва касалиҳои дил истифода мебаранд.

Дар илми тиб ангур ҳангоми камхӯроқӣ, касалии роҳи меъдаю рӯда (қабзият), дар вақти касалиҳои гурда, камхунӣ, бронхити кӯҳна, инчунин барои пурқувват куноидани организм ҳангоми касалии сил истифода бурда мешавад.

Ғайр аз он муолиҷаи дуру дароз ба воситаи ангур фишори хунро муътадил мекунад. Агар ангур ба мақсади муолиҷа истифода шавад, онро дар аввал ба миқдори кам истеъмол мекунанд: аз 200—300 г сар карда, оҳиста-оҳиста то 2—3 кг дар як шабонарӯз мерасонанд. Ангурро 1,5—2 соат пеш аз тановули хӯрок истеъмол намудан Ҷоизаовар аст.

Дар шаронти хона аз барги ҷавони ангур палави

тоқӣ тайёр мекунад, ки ин хӯрокро хушбӯю хуштамъ намуда, ба хубтар ҳазм шудани таом мадад мерасонад.

Арча — можжевельник зерашанский. Дарахти ҳамешасабзи сӯзанбарг буда, 8—12 метр қад мекашад. Он дар доманаҳои кӯҳҳо ва минтақаҳои миёнаи қаторкӯҳҳои Курама, Туркистон, Зарафшон, Ҳисор ва Дарвоз дар баландии 1000—2500 метр мерӯяд.

Таркиби химиявии арча чунон аст: чалғӯзаи он 0,5—2 фоиз рағмаи эфирӣ, қариб 40 фоиз қанд, то 8 фоиз моддаҳои даббоғӣ ва рангкунанда дорад. Дар таркиби баргҳои то 266 мг фоиз витамини С ва дигар моддаҳои мавҷуд аст.

Дар тибби илмӣ қиёми аз чалғӯзаи арча тайёр кардашударо ба сифати тезонидани дезинфексияи роҳи пешоб, ҳамчун воситаи шифобахши дарди балғампартоӣ, инчунин барои кушодани иштиҳо ба кор мебаранд.

Дар ёд доштан лозим аст, ки доруҳои аз арча тайёр шуда, хусусияти суст кардани қорӣ гурдари доранд. Аз ҳамин сабаб хӯрдани доруҳои аз арча тайёршуда ба қасоне, ки касалиҳои гурда доранд, бе иҷозати духтур маслиҳат дода намешавад.

Алоэи дарахтшакл — столетник, алоэ древо-видное.

Растани мамлакатҳои тропикӣ ва субтропикӣ мебошад. Алоэ якчанд намуд дорад. Ин растани бисъёрсола буда, доимо сабз аст. Баргҳои алоэ серғӯшт буда, параҳои сӯзаншакл мебошад ва дарозии он то 60 см мерасад.

Барои доруӣ барги он истифода бурда мешавад, ки аз он шира чудо мекунад.

Аз барги алоэ аз давраҳои қадим препаратҳои доруӣ тайёр мекарданд, ки номи вай сабур мебошад. Дар таркиби барги алоэ моддаи алоэмдин ва антрогликозидҳои аланин, католлин, гомопатолин, робарберон ва ғайраҳо вучуд доранд.

Дар тибби ҳозиразамон доруҳои аз алоэ тайёр кардашуда барои табобати захми меъдаю рӯда, қамхунӣ, касалиҳои нури, касалиҳои чашму гулӯ ва барои зиёд кардани қобилияти ҳаракатнокии организм дар вақти касалиҳои сирояткунанда истифода бурда мешавад. Дар дорухонаҳои кишварамон доруҳои аз алоэ тайёр кардашуда доимо ёфт мешаванд ва аз он бо маслиҳати духтур истифода бурдан мумкин аст.

Дар шаронти хона аз барги алоэ, асал ва шарбат дору сохтан мумкин аст. Барои ин 1,5 кг баргро аз ғуштқимакунак гузаронида ба он 2,5 кг асали моҳи май ва 850 г шарбати кагор меандозед. Баъд аз хуб якҷоя кардан ба шишаи тира андохта, 5—7 рӯз нигоҳ медоред. Сипас панҷ рӯзи аввал ҳар рӯз як қошукча ва баъд аз ин дар давоми ду-се моҳ ҳар рӯз як қошукча се маротиба як соат пеш аз хӯрок хӯрдан истеъмоли намудан лозим аст. Ин тарзи табобат барои камқувватӣ, дарди сар ва касалии сил муфид аст.

Ачалгиёҳ—аконит. Растании бисъёрсола буда қадаш то 1 метр мерасад ва бисъёр заҳрнок аст. Ин гиёҳ асосан дар доманаи кӯҳҳо мерӯяд ва дар моҳҳои июль-август гул мекунад.

Баргҳои ин растани доирашакл буда, бо пояҳои дароз ба таназш мечаспад. Гулҳояш шакли нобаробари панҷабаргаи нилубӣ дорад.

Ачалгиёҳ аз қадимулайём ба инсон маълум аст. Заҳри ин гиёҳро ба тир молида дар вақти шикори ҳайвонҳои дарранда истифода мебарданд. Дар давраҳои қадим ин гиёҳро шоҳи заҳрҳо меномиданд.

Дар таркиби ин гиёҳ аз 0,2 то 3 фоиз алкалоиди аконитин вучуд дорад. Заҳрнокии ин гиёҳ маҳз дар будани ин алкалоид аст. Алкалоиди аконитин асосан ба майна таъсир карда, бадани ҳайвоноту одамро ба рағкашӣ гирифторменамояд, роҳҳои нафасро танг мекунад. Дар гузашта баъзе табибони камсавод одамро бо қиёми ин гиёҳ табобат мекарданд. Вале ба шарофати ин «табобат»одамон дере нагузашта таркии дунё меғуфтанд.

Ин гиёҳро асосан дар гомеопатия системаи усули бо миқдори камтарини дору табобат кардани бемор, дар вақти хунравӣ, бемории пардаҳои луобӣ истифода мебаранд.

Дар тибби илмӣ қиёми аз решаи он тайёршударо барои муолиҷаи касалиҳои берунии, ҳамчун бартарифкунандани дарди дар вақти невралгия, ревматизм, касалиҳои бугум ва хунокигузаронда истифода мебаранд. Аз ин гиёҳ эҳтиёт будан лозим, зеро вай беҳад заҳрнок буда, инсонро ба ҳолати бисъёр вазнин дучор мекунад ва дар баъзе вақт ҳалок шудан ҳам мумкин аст.

Дар мавриди аз ачалгиёҳ заҳролуд шудан пеш аз ҳама ба шахси заҳролудшуда оби моддаҳои даббоғӣ

дошта, масалан, танин додан лозим, то ки меъдаи ӯ тоза шавад. Баъд аз он ба вай сафедии тухми нимпазро бо чои сиёҳ ё қахва менӯшонанд. Албатта, пас аз расонидаани ёрии аввал шахси беморро ба шифохона бурдан даркор.

Андуз — девясил высокий. Растани бисъёрсолаи алафмонанд буда, қадаш то 1—1,5 метр мерасад. Решаи андуз шаклҳои гуногун дорад. Дарознаш то 20 см ва бараш то 1 см шуда, намуди беруниаш пурчиндор аст, ранги хокистарраиғ дорад. Мағзи решаи ранги зардча дошта, дар баъзе ҷойҳояш холҳои хокистарраиғ ҳаст. Решаи андуз тезшикаи буда, бӯи тезе дорад.

Дар тамоми ғӯшаю қанори республикаи мо мерӯяд. Барои доругӣ решаи он истифода карда мешавад, ки онро дар фасли баҳор ва ё тирамоҳ яъне моҳҳои март ва октябр мечинанд.

Андуз якҷанд намуд дорад, ки ҳамаи онҳо шифобахш буда, барои доругӣ истифода бурда мешавад.

Дар таркиби решаю решаҷаҳояш то 33 Ҷоиз рағғани эфир, 44 Ҷоиз инулин, псеодоинулин, инулини, кислотаҳои сиркӣ ва бензои вучуд дорад.

Доруҳои аз ин ғиёҳ тайёр кардашуда дар вақти касалиҳои роҳҳои нафасу шуш, трахеит, ҷудо намудани балғам истифода бурда мешаванд. Ғайр аз он дар вақти бемории дарди меъда, даруирави ва ғайраҳо истеъмол кардан мумкин аст.

Дар шаронти хона метавонем қиёми обии онро тайёр карда рӯзе 5—6 маротиба як қошук барои ҷудо кардани балғам истеъмол намоем. Барои ин 15 г решаю решаҷаҳои онро гирифта майда карда ба он 200 мл оби ҷӯшида рехта, баъд аз 10—15 дақиқа ҷӯшонидан, полонида истеъмол кардан лозим аст. Ин ғиёхро метавонед аз дорухонаҳо гирифта бо нишондоди духтур истифода баред.

Бодом — миндаль обыкновенный. Дарахти наҷандон қалон буда, баргҳои эллипсоианд дорад.

Дар Тоҷикистон асосан навъи ширини бодом парвариш ёфта, он махсусан дар районҳои қисми шимолии республика бештар вомехӯрад.

Барои доруворӣ асосан мағзи бодом истифода мешавад. Дар таркиби он қариб 62 Ҷоиз рағған, ғайр аз ин 3—4 Ҷоиз гликозиди амигдалин, витамини В₁₂, 20 Ҷоиз моддаҳои сафеда ва 2—3 Ҷоиз сахаридҳо ҳаст.

Дар тибби халқӣ аз якчанд хусусиятҳои табиати бодом истифода мебаранд. Сокинони маҳалли равғани бодомро ҷӯшонда, маҳлули онро ҳангоми касалиҳои меъдаю рӯда кор мефармоянд. Эмульсияи аз мағзи бодомии ширин ва талх тайёр кардашударо дар тибби илмӣ ҳам дар вақти касалиҳои меъдаю рӯда истифода мебаранд. Рағғани бодом ҳангоми қабз овардани рӯдаҳо ҳамчун доруи исҳолавар кор фармуда мешавад. Дар саноати дорусозӣ рағғани бодомро ба сифати асоси доруҳои молиданӣ ва эмульгатор истифода мебаранд. Он дар саноати атриёт барои тайёр кардани ҳар хел молиданиҳои косметикӣ ба кор бурда мешавад.

Б у т т а к ў з — василек синий. Растани яксола буда, қадаш то 80 см баланд мешавад ва дар моҳҳои маю август гул мекунад. Дар Тоҷикистони мо 3 намуди ин растани мерӯяд (гули говаки нилобӣ, почанӣ, чапголакӣ). Барои доругӣ гули он кор фармуда мешавад.

Дар таркиби сабатгулаш гликозиди ценатурин ва хлориди пеларгонин вучуд дорад.

Дар тибби халқӣ барои муолиҷаи касалии заршоно ҳамчун доруи талхарон ва барои паст кардани ҳарорати истеъмоли мекунанд.

Дар тибби илмӣ асосан барои табobati касалиҳои роҳҳои пешоб, ҷигар, талхадони зарда ва зидди микроб кор мефармоянд.

Қиёми оби буттакўзро истеъмоли кардан мумкин аст. Барои ин 20 г гули хушкӣ онро бо як стакан оби ҷӯшида андохта, баъд аз 20 дақиқа тақрибан намудан рӯзе 2 қошукӣ 3 маротиба истеъмоли мекунанд.

Аз доруҳои метагонед доруи аз ин ғиёҳ тайёр кардашударо бо маслиҳати духтур гирифта истеъмоли кунед.

Б н я — солодка гладкая. Растани бисёрсола аст, то 60—80 см баланд мешавад. Ба мақсадҳои доругӣ решаи бияро истифода мебаранд, ки дар таркиби он гликозид, глицирризин, то 6—8 ғоиз глюкоза, то 3 ғоиз қанд, то 5 ғоиз моддаҳои луобӣ ва экстракти мавҷуданд. Хусусиятҳои сикаткунии яра ва ба варам муқобилияти нишондиҳии он дар «Алқонун»-и Абӯалӣ ибни Сино нишон дода шудааст.

Препаратҳои аз решаи бия тайёр кардашударо дар тибби илмӣ ба сифати доруи исҳолавар ва ахтуфкардан, инчунин барои беҳтар намудани таъми доруҳои истифода

мебаранд. Имрӯз дар илми тиб решан бияро дар шакли кӯфта истифода мебаранд. 15 г решан кӯфташудаи бияро дар 200 г об ҳал намуда, як қошуқ 4—5 маротиба дар як рӯз ҳамчун доруи балғампартоӣ ва мулоим намудани роҳи нафас истеъмоли кардан мумкин аст. Дар саноати хӯрокворӣ решан бия дар пивопазӣ барои шири кардани он ва ба вучуд овардани кафк кор фармуда мешавад.

Банги девона — дурман оддӣ. Растани яксолаест, ки бӯи нофорам дошта, қадаш то 100—120 см баланд мешавад. Баргҳояш дароздумчан тухммонанди нӯгаш тез мебошад. Гирди баргҳо кунгурадод буда, дарозинаш то 25 см ва бараш то 20 см мерасад. Бӯи сусти нофорам дорад. Баргҳояш ашёи хоми доругӣ мебошад. Дар таркиби ҳамаи қисматҳои он алкалоидҳо мавҷуданд: дар баргаш 0,23—0,37 Ҷоиз, дар танаш 0,06—0,71 Ҷоиз, дар решааш 0,12—0,27 Ҷоиз, дар гулҳояш 0,13—0,19 Ҷоиз, дар тухмаш 0,08—0,22 Ҷоиз ва ғайра.

Алкалоидҳои асосии банги девона гиосциамин ва скополамин буда, препаратҳои аз ин растани тайёр кардари асосан барои муолиҷаи диққи нафас, ҳангоми саҳт шамоли хӯрдани ва касалиҳои роҳи нафас ба кор мебаранд. Препарати банги девонаро мувофиқи маслиҳати духтур қабул кардан зарур, чунки ҳамаи қисмҳои ин растани захрнок буда, боиси ба вучуд омадани ҳолати вазнини рӯҳи шуданаш мумкин аст.

Биҳӣ — айва оддӣ. Дарахти биҳӣ аз 1,5 то 5 метр баланд шуда, тухми он маҳсулоти хоми доругӣ мебошад. Тухми биҳӣ қариб 20 Ҷоиз луоб, то 0,53 Ҷоиз гликозид, амигдалин ва то 9 Ҷоиз раған дорад. Дар таркиби биҳии нағзпухта то 11 Ҷоиз қанд ва дигар моддаҳои мавҷуданд.

Тухми биҳӣ дар амалияи тиб барои осонтар истеъмоли намудани баъзе доруҳо ба кор бурда мешавад. Тухми биҳиро ҷӯшонда аз он таносуби 1 : 5 ва 1 : 10 тайёр мекунад ва онро рӯзе се маротиба як стакони истеъмоли менамоянд.

Валериан — валериана. Растани бисёрсола буда қадаш то 1,5 м дароз мешавад. Дар моҳҳои июнь-август гул мекунад. Валериан асосан дар наздики об ва баъзан дар ҷойҳои беоб мерӯяд. Ин растани дар районҳои Кавказ, Сибирь ва Шарқи Дур вомехӯрад.

Решани ин гиёҳ кӯтоҳи нӯгаш тез мебошад. Атрофи

решаи асосии он бо решаҷаҳои бисъёр рӯпӯш шудааст. Ранги решаи валериана хокистарранги баланд буда, бӯи тезе дорад.

Барои доругӣ асосан реша ва решаҷаҳои он кор фармуда мешавад, ки дар таркибаш то 0,5—2 мг рағани эфир дорад. Ғайр аз рағани эфирӣ боз алкалоидҳои валериан: хатинин, моддаҳои даббоғӣ, спанинҳо, қанд ва ҳар хел кислотаҳои органикӣ, гликозидҳо вучуд дорад.

Барои доругӣ дар моҳҳои сентябр ва октябр решаи онро мечинанд. Таъсири доругии валериана ба роҳҳои асаби майна аз давраҳои қадим маълум буд. Илми ҳозиразамон маълум кард, ки ин ғиёҳ таъсири хуби ҳамаҷарафа дорад. Доруи аз ин ғиёҳ тайёр кардашударо барои муолиҷаи беҳобӣ, бемории системаи асаб, касалиҳои дил, баландшавии фишори хун, дарди дил, дарди меъдаю рӯдаҳо ҳамчун оромкунанда кор фармудан мумкин аст. Аз валериана якҷанд намуди доруҳо тайёр карда мешавад. Масалан, аз решаю решаҷаҳои шумо метавонед, худатон дар шароити хона маҳлул тайёр карда истеъмол кунед. Барои ин 10 г решаю решаҳои хушкшударо майда карда ба 200 мл оби ҷӯшида меандозед, ва 30 дақиқа ҷӯшонда, баъд аз полондан рӯзе 3—4 маротиба як қошуқӣ истеъмол мекунед. Аз дорухонаҳо боз якҷанд намуд қиёми валерианро метавонед гирифта истеъмол кунед.

Говқасиркунак — пустырник. Растани бисъёрсолаи алафмонанд буда, қадаш ва 50 см то 2 метр мешавад ва аз моҳи июль то сентябр гул мекунад. Дар поёни танааш баргҳои калон, дар нӯғаш бошад, гули майда ва баргҳои хурд дорад. Говқасиркунак мазаи талх дорад.

Барои доругӣ барг, гул ва танааш истифода бурда мешавад. Дар таркиби барг, гул ва танааш алкалоидҳо, сапонинҳо, моддаҳои даббоғӣ, рағани эфирӣ ва кислотаи изовалерианӣ дорад. Хусусияти фармакологии доруҳои ин ғиёҳ аз он иборат аст, ки асабро ором, фишори хунро паст ва табиши дилро мураттаб мекунанд.

Дар тибби халқӣ оби ҷафидашудан ин растаниро ба миқдори 30—40 ҷакура ҳамчун оромкунандаи асаб истеъмол мекунанд.

Тибби ҳозиразамон модаҳои говқасиркунакро ба ҷои валериана истифода мебаранд.

Доруҳои аз ин ғиёҳ тайёр кардашударо метавонед бо маслиҳати духтур аз дорухонаҳо гирифта истеъмол кунед.

Гули ҳамешабахор — календула. Растани яксолаи алафмонанд буда, қадаш то 60 см дароз мешавад. Дар моҳи июль-август гул карда, пас аз як моҳ тухми он пухта мерасад. Барои доруӣ сабатгули вай истифода бурда мешавад. Дар таркиби сабатгулаш каротиноидҳо мавҷуданд. Аз қисмҳои рӯизаминии растани қариб 10 ғоиз моддаҳои календулено, сапонинҳо ва гликозиди календулозид ва ғайра ҷудо кардан мумкин аст.

Дар тибби ҳозиразамон қиёми вай асосан ҳамчун антисептик барои муолиҷаи яраҳо, дар вақти лат хӯрдани мушакҳо, сӯхтагӣ ва сармозада, пучакҳо (чипқон) истифода мешавад. Боз ҳангоми касалии варами пардаи луобии даҳон, дарди гулӯ ва касалиҳои дандон истифода мекунад. Дар ин мавридҳо як қошук қиёми онро бо як стакан оби ҷӯшида якҷоя карда рӯзе 4—5 маротиба чайқа кардан лозим аст. Ғайр аз ин қиёми он барои касалиҳои чигару талхаҳои истифода мешавад. Барои тезонидани ҷудошавии талха 10—12 ҷақраи онро рӯзе В-4 маротиба истеъмол кардан мумкин аст. Дар шаронти хона аз гули хушкӣ он ба ҳисоби 1 : 10, яъне 1 г гули хушкро бо 10 г оби ҷӯшида (ё ин ки 15 г гули ҳамешабахор ва 150 г оби ҷӯшида) 20 дақиқа ҷӯшонда, баъд аз полондан рӯзе 2—3 маротиба як қошукӣ истеъмол кардан мумкин аст.

Гули зардак — псевдоханделия зонтичная. Растани бисёрсолаи алафӣ буда, дар нишебҳои қисми шимолӣ ва шӯразамини қаторкӯҳҳои Ҳисор, дар наздиқҳои ағбаи Анзоб ва обрезаҳои байни дарёҳои Варзобу Лучоб месабзад. Аз қисми зеризаминӣ ва решаи он дору сохта мешавад, ки он аз гликозидҳои цимарин ва адокитоксин бой мебошад. Аз қисми зеризаминию решаи гули зардак қиёми таносубаш 1 : 30 тайёр мекунад, ки ҳамчун воситаи мураттаб сохтани фаъолияти дил, оромкунанда ва доруи пешобовар истифода мешавад.

Гули хайрӣ — алтей лекарственный. Растани алафӣ бисёрсола аст, ки то 1,5 метр қад қашида, решаи кӯтоҳу ғафси сершоҳае дорад. Шохчаҳои сабзи рост ва баргҳои дона-донаи гуногуншакл аст. Гули ин ғиёҳ дар як поягул ҷамъ шуда месабзад. Хайрӣ дар

қисмати европоии СССР, дар Кавказ ва Осиёи Миёна мерӯяд. Реша, бех ва гулу баргҳои он маҳсулоти хоми доругӣ мебошанд.

Таркиби химиявии гули хайрӣ мураккаб аст: дар решаҳои то 35 Ҷоиз моддаҳои луобдор, қариб 40 Ҷоиз крахмал, то 10 Ҷоиз қанд дорад. Дар тибби халқӣ реша ва барги гули хайрӣ барои муолиҷаи роҳи нафас ба қор мебаранд.

Аз решаю гули хайрӣ қиёми хунук тайёр карда мешавад. Барои ин 20 г решаи талқон кардаро ба як стакан об андохта, ба муддати 8 соат тар кардан дар қор аст. Қиёми тайёр кардашударо 2 қошуқӣ 4—5 маротиба дар як рӯз истеъмол кардан лозим аст. Ҳоло решаю барги гули хайрӣ дар амалияи тиб ҳамчун воситаҳои зидди варамкунӣ, балғампартоӣ ва ҳангоми касалии роҳҳои нафас истифода карда мешавад.

Д а р а х т и х о р н о к — гледичия. Дарахтест, ки 20—40 метр баланд шуда, аз гулу баргҳои он дору тайёр мекунад. Гулу баргҳои гледичия дар таркиби худ аз 0,3 то 1 Ҷоиз алкалоиди тиракантин доранд. Баргу мевани он аз витамини С хеле бой аст.

Алкалоиди триакантии ҳангоми касалиҳои диққи нафас, гипертона (фишори хун), атеросклероз, инчунин дар вақти авҷи дарди гурдаю рӯда рӯзе се маротиба ба миқдори 0,1 мг истеъмол карда мешавад.

Д ў л о н а — боярышник. Дарахти буттагии хорнок буда, дарознаш то 5 метр мешавад.

Баргҳои дона-донаи ҷудо ва гулҳои наҷандон қалони сафедҷа дорад. Мевани дӯлона асосан дар моҳҳои сентябрь мепазад. Дар Тоҷикистон қариб 40 намуди дӯлона мерӯяд. Асосан намудҳои дӯлонаи Помиру Алай ва туркистонӣ машҳур аст. Барои доругӣ гул ва мевани он истифода бурда мешавад. Дар таркиби дӯлона кислотаҳои урсӯй, олеин, В-ситостерин, хлорин ва кофеин вуҷуд дорад. Ғайр аз ин боз сапонину флавоноидҳо, сорбит, холин ва рағбан дорад.

Ҳоло дар институти химияи АФ РСС Тоҷикистон ҷиҳати химиявии он ҳаматарафа омӯхта шуда истодааст ва мумкин аст, ки боз моддаҳои нав ба нав ҷудо карда шавад.

Таъсири ғонданоки дӯлона аз асрҳои қадим дар байни халқ маъмул аст ва онро ҳангоми бехобӣ, тапиши дил ва дарунравӣ истеъмол мекарданд.

Илми ҳозиразамони химия ва дорусозӣ дӯлоноро аз нуқтаи назари доругиаш ҳаматарафа омӯхтанд ва муайян карданд, ки онро дар вақти касалиҳои атеросклероз, ҳолати баландшавии фишори хун истифода бурдан мумкин аст. Қиёми дӯлоноро 30—50 чакрагӣ 3—4 маротиба дар як рӯз то хӯрокхӯрӣ истеъмол кардан лозим. Ин қиём дар дорухонаҳо фурӯхта мешавад.

Санчид (чигда) — лох узколистный. Санчид то 3,6 метр баланд буда, қариб дар тамоми гӯшаю канори Тоҷикистон мерӯяд.

Барои доругӣ меваи он истифода бурда мешавад. Дар таркиби пӯст ва шохчаҳои он алкалоидҳо: элагнин 0,1%, тетрагидрогармол 0,01% ва моддаҳои даббонии франкунандаи кристалӣ ҳастанд. Гули санчид то 0,3 фоиз рағани эфирӣ, баргаш то 140—350 мг/ фоиз кислотаи аскорбини дорад. Дар таркиби мевааш то 40 фоиз ангиштоб ҳаст. Қиёми аз меваи он тайёр кардашуда дар вақти касалиҳои меъдаю рӯдаҳо, хусусан барои касалии дарунрав муфид аст. Қиёми онро ин тавр тайёр кардан лозим аст: 50 грамм меваи талқон кардашударо дар мӯхлати 6 соат дар 2—3 стакан оби хунук тар карда, баъд аз полидан қисми боқимондаро боз бо 2—3 стакан об мечӯшонанд. Пас аз он ҳаман маҳлули онро якҷоя карда рӯзе 2—3 маротиба як қошуқӣ истеъмол кардан лозим аст.

Аз меваи он шарбат, киселҳои ботамъ тайёр кардан мумкин аст.

Зағоза — эфедра хвошева. Растани буттамонанди сершоха буда, то 1,5 метр қад мекашад. Шохчаҳои ҷавони кабуданг ва баргҳои майда дошта, гулаш монанди хӯшан чамъшуда ва мевааш чалғӯзамонанд аст. Дар моҳҳои май-июн гул карда, моҳҳои июль-август мева мекунад. Дар Тоҷикистон 10 намуди он мерӯяд. Барои доругӣ 2 намуди вай истифода бурда мешавад.

Асосан дар нишебҳои санглоҳи кӯҳҳо месабзад. Барои доругӣ қисматҳои рӯи заминии растаниро истифода мебаранд.

Таркиби ин гиёҳ аз алкалоиди эфедрин бӣ буда, миқдори он то 3,5 фоиз мерасад.

Дар тибби илмӣ алкалоиди аз ин гиёҳ ҷудо кардашуда—эфедрин барои баланд кардани фишори хун, пастшавии нафас (астма бронхиальная) ва ғайраҳо истифода бурда мешавад.

Доруи эфедрино аз дорухонаҳои шаҳр бо маслиҳати духтур гирифта истифода бурдан мумкин аст.

Дар шаронти хона метавонед аз ин ғиёҳ қиёми обии онро тайёр карда истеъмол кунед. Барои ин 2 г асоси хушки онро бо 1 стакан оби ҷушида дам карда, баъд аз полонидан рӯзе 3 маротиба як қошукӣ истеъмол кунед. Дар ин ҳолатҳо ҳам, албатта, ба духтур муроҷиат карда истеъмол кардан лозим аст.

Зардолу — абрикос. Дарахти бисёрсола аст, ки қадаш то 20 метр мерасад. Гулҳои зардча ва сафедча дорад. Мевани он дар моҳҳои июль-август мепазад.

Ин растанӣ асосан дар Осиёи Миёна, Закавказье меабзад. Зардолу аз витаминҳои А, В ва С хеле бой буда, мағзи донаи он аз 5 то 27 Ҷоиз қанд дорад. Миқдори витаминҳо аз 20 то 450 мг Ҷоиз мебошад. Зардолуро дар вақти тапиши дил, вайроншавии гардиши хун, инфаркти мушакҳои дил истеъмол мекунанд.

Аҳамияти витаминҳои зардолу барои организм хеле калон аст. Масалан, витамини А ба процесси қадкашӣ ёрӣ расонада, дар процесси мубодилаи моддаҳо ва ғайра иштирок менамоянд. Равғани аз зардолу гирифташуда дар амалиёти тиб ҳамчун ҳалқунандаи доруҳо ба кор бурда мешавад.

Зағир — лен. Растании яксола буда, то 30—60 см баланд мешавад. Баргҳои пайдарпаи борики дароз ва гулҳои ба ҳар тараф пахншудаи нилобиранг дорад.

Аз тухми он доруи хубе тайёр мекунанд. Дар таркиби тухми зағир 30—48 Ҷоиз рағван, 15—20 Ҷоиз ангиштоб, кислотаҳои органикӣ, ферментҳо ва витамини А мавҷуд аст.

Луоби тухми зағир хусусиятҳои печондагирӣ дошта, онро барои суст кардани дард ба муқобили варамкуӣ ба кор мебаранд. Инчунин дар вақти иллатнок шуда варам кардани пардаи луобии роҳи нафас ва меъдаю рӯда менушанд, хангоми колит ба воситаи хукна ба бадан мегузаронанд. Луоби тухми зағирро барои доғкуӣ ва тарбандӣ аз берун ба шакли малҳам, рағванашро бошад, барои муолиҷаи сӯхтагӣ кор мефармоянд.

Тухми зағирро дар вақти қабзият ё ин ки сахтшавии меъда истеъмол мекунанд. Қиёми аз он тайёр кардашударо пагоҳирузӣ ва бегоҳӣ 1—3 қошукча бо об ё ин ки шир хӯрдан лозим аст.

Зирк — барбариси продолговатый. Растании шоха-

дори буттагӣ аст. Шохчаҳои ин растанӣ хордор буда, аз байни ин хорҳо барги дарозиаш то 4 см месабзад. Аз ҷиҳати ботаникӣ растанӣ аст, ки қадаш 1,5—2 метр баланд мешавад. Вай асосан дар минтақаи кӯҳсори Тоҷикистон сабзида, барг, пӯст, реша ва мевааш манбаи ашёи хоми давоӣ мебошад. Зирк ҳамчун растанӣ доругӣ дар тибби халқӣ аз замонҳои қадим машҳур буда, онро ҳангоми касалиҳои гичча, конъюнктивит (яке аз дардҳои чашм), вараҷа, дарди мушакҳо ва шикастани устухон ба кор мебаранд. Имрӯз дар амалияи тибқи қиёми аз барги зирк тайёркардари ҳамчун воситаи нигоҳдории хун ҳангоми табobati акушерӣ-гинекологӣ қор мефармоянд. Қиём рӯзе 2—3 маротиба 30—40 қатрагӣ қабул карда мешавад.

Химикҳо аз решаю барги зирк алкалоиди зирк (берберин) чудо карда гирифтаанд, ки он ҳангоми касалиҳои холецистит, дискинезияи талха (заҳрдон) ҳамчун воситаи зардаовар тавсия карда шудааст. Холо ин препарат дар ҳама дорухонаҳои республика мавҷуд мебошад.

Дар институти химияи АФ Тоҷикистон дар асоси зирк моддаҳои синтез карда шудаанд, ки аз ҷиҳати таъсирбахшии худ аз алкалоиди зирк мондани надорад. Мардуми мо зиркро дар вақти тайёр кардани палав истифода мебаранд, ки ин барои ҳазми таом фоидаи калон дорад. Истеъмоли зирк (берберин) рӯзе се маротиба ба миқдори 0,005 муайян карда мешавад.

Зираи ҳиндугӣ — айован душистый. Растанӣ алафмонанди яқсолаи кабудчаранд буда, баргҳои пармонанди рост дорад, ки қадаш то 40—60 см мерасад. Гулҳои сафеди майдааш мисли соябон мерӯяд ва меваи хурди ба ду ҷудошуда дорад.

Ин гиёҳ дар СССР асосан дар Осиёи Миёна мерӯяд. Меваи он маҳсулоти хоми доругӣ буда, аз рағани эфирӣ бой аст. Зираи ҳиндугӣ дар таркиби худ то 11 фоиз рағани эфирӣ дошта, аз он доруи тимол тайёр карда мешавад, ки дар амалияи тиб барои дезинфекция кардани пардаи луобдори даҳон, ҳалқ ва гулӯ васеъ ба кор мебаранд. Ҳангоми касалиҳои шукуфани пӯст низ истифода карда мешавад.

Зира — тмин обыкновенный. Зира растанӣ дусола буда, қадаш то 60 см баланд мешавад. Решаи дугчамонанд дорад. Дар соли аввал дар рӯи замин фақат

барги зира рӯида, соли дуюм бошад, пояи он пайдо мешавад. Баргҳои пармонанд дошта, гули майдан сафедчан мисли соябон дорад. Дар моҳи июн гул карда, дар моҳи август мепазад. Ин гиёҳ дар районҳои кӯҳсори Тоҷикистони мо дар шакли ёбӣ бисёр воҷеҳӯрад. Зира, ки ашёи хоми доругӣ мебошад, дар таркиби худ моддаҳои рангдор, катронӣ, сафед, равғану равғани эфирӣ дорад. Дар таркиби равғани эфирӣ қариб 50 ғоиз қорвон мавҷуд аст, ки ба зира бӯи махсус медиҳад. Дар тибби халқӣ зираро ҳамчун доруи шикамдард, зардаю пешобовар ва муолиҷаи шамолхӯрдагӣ қор мефармоянд.

Донаҳои зираро дар об ҷӯшонда, истеъмол мекунанд. Ойро дар шароити хона ҷунин тайёр кардан мумкин: 3 қошукча зираи кӯфтaro ба як стакан оби ҷӯшидаи стода андохта, ойро дар муддати 15 дақиқа меҷӯшонанд ва баъд аз 10 дақиқа истодаиаш полонда мегранд. Ин микдор доруи тайёр кардашударо дар муддати як рӯз — се маротиба хӯрдан лозим аст. Хусусиятҳои давоии зира дар «Алқонун»-и Абӯалӣ ибни Сино нишон дода шудааст. Дар тибби илмӣ зираро дар шакли шира барои табобати беморони гирифтори қабзияти атоникӣ, холецистити кӯҳна таъин мекунанд.

Барги зулф — подорожник большой. Растани бисёрсолаи алафӣ буда, то 40—45 см баланд мешавад. Барги ин гиёҳро ҳамчун дору истифода мебаранд. Дар барги зулф гликозиди аукубин, моддаҳои сунд ва даббоғӣ, каротин, кислотаи аскорбин, як микдор алкалоидҳо ва витамини К мавҷуд аст. Дар «Алқонун»-и Абӯалӣ ибни Сино хусусиятҳои он ҳамчун доруи зидди захм нишон дода шудааст. Барги зулфро дар тибби халқӣ ҳамчун воситаи шифобахши варам ва яра (дар сӯхтагӣ, буридагӣ, латхӯрдагӣ ва захм) васеъ қор мефармоянд. Дар тибби илмӣ препаратҳои аз барги он тайёр кардaro хангоми гастрити анацидӣ, дарди саҳти меъдаю рӯда (гастрит, энтеринт ва энтероколит), колити саҳту дарозмӯҳлат истифода мебаранд. Аз барги зулф шираи таносубаш 1 : 10 тайёр карда, ойро барои табобат қор мефармоянд.

Дар шароити хона 1 қошукча баргҳои хушки ойро ба як стакан оби ҷӯшидаи стода андохта, боз 10 дақиқа ҷӯшонед ва пас дар муддати 1 соат кам-кам истеъмол намоед.

Кавар — кипарисы колючие. Растании нимбуттагӣ буда, бештар дар шимоли республика воমেҳӯрад.

Каварро мардум ҳамчун доругӣ аз давраҳои қадим истеъмол мекарданд. Барои доругӣ реша ва меваи он истифода бурда мешавад. Реша ва меваи онро мардум дар вақти варами буғумҳо (ревматизм), касалиҳои чигар, спруч ва дарди фалаҷ истеъмол мекунад. Каварро барои табобати касалиҳои қанд низ истифода мебаранд. Албатта, каварро бояд аз нуқтаи назари илми ҳозиразамон чуқуртар омӯзем, то натиҷаи он ҳаматарафа дастраси омма гардад.

Дар таркиби меваи кавар триглицозидҳои ферменти цирозин, спанинҳо, стероидҳо ва рутин то 0,3 Ҷоиз, кислотани аскорбинӣ то 135 мг Ҷоиз, йод то 27 мг Ҷоиз ва пигментҳои сурх вучуд доранд.

Дар решааш гликозиди калоридин ва дар тухми он то 35 Ҷоиз рағани сурхча ёфта шудааст.

Ба кадом усул истеъмол кардан лозим аст? Аз решаи кавар қиёми обӣ тайёр мекунад: 1 грамм реша бо 10 грамм об—1:10, ё ин ки 20,0—180,0 граммҳои онро дар зарфи маҳкам дар оташи паст ҷӯшонда, пас аз сард шуданаш полонида як қошукӣ рӯзе 3—4 маротиба истеъмол кардан лозим аст.

Бо ҳамин усул меваашро ҳам истеъмол кардан мумкин мешавад.

Кокӯтӣ — душица. Алафи бисёрсола буда, решаи сершоҳани зерзаминӣ дорад, ҳар сол ниҳоли он то 60 см дароз мешавад. Дар моҳҳои июль-сентябрь гул мекунад, гулаш ранги сурхи баланд дорад.

Барои доругӣ барг ва гули вай истифода бурда мешавад. Дар нимаи моҳи август гул ва барги онро чида дар ҷои соя хушк мекунад. Дар таркиби гул ва барги он рағани эфирӣ, аз 0,2 то 1,2 Ҷоиз, моддаҳои даббӯғӣ ва кислотани аскорбинӣ аз 166 мг Ҷоиз, то 565 мг Ҷоиз мавҷуд аст. Дар таркиби рағани эфирии он то 17 Ҷоиз моддаҳои антисептикӣ ва ғайраҳо ҳастанд. Хусусияти доругии кокӯтӣ ҳанӯз дар замони Абӯалӣ Сино маълум буд ва мардум барои бехтар намудани қори меъда ва хазм кардани таъом истифода мебаранд.

Илми тибби ҳозира маълум кард, ки гиёҳи кокӯтӣ дар вақти ҷамъ шудани бод ва қори бадни меъдаю рӯдаҳо, паст кардани оби меъдаю рӯдаҳо ва барои балғамбарорӣ дар вақти касалии шуш Ҷоиздан хубе мебах-

шад. Ғайр аз ин боз хусусияти арақбарорӣ дорад. Ба ин мақсад коқӯти бо ҷои арақовар ва дигар ғиёҳҳо истеъмол карда мешавад.

Барои истеъмол кардан маҳлули обии коқӯти ба ҳисоби 1:10 тайёр карда мешавад, яъне 15 г алафи хушкӣ коқӯтиро ба як стакан оби ҷӯшида рехта, баъд аз 20 дақиқа печонда мондан аз доқа полонда як қошукӣ 3 маротиба дар як рӯз истеъмол мекунанд.

Доруҳои аз коқӯти тайёр кардашударо шумо метавонед аз дорухонаҳо гирифта истеъмол кунед.

К а р а м — капуста огородная. Растани яксолаи алафӣ буда, то 15—20 см баланд мешавад. Қарами тару тоза аз витамини С бой буда, онро ба муқобили захм ба қор мебаранд. Дар таркиби қарам мавҷуд будани витамини У-ро ҳодимони институти ўмумиттификии растаниҳои доруӣ муқаррар кардаанд.

Дар заводи таҷрибавии ин институт аз қарами тару тоза орди онро тайёр мекунанд, ки он ҳангоми табobati касалиҳои захми меъдаю рӯда ба қор бурда мешавад. Мушоҳидаҳои клиникӣ натиҷаи хуби онро нишон дод. Шарбати хушкӣ қарамро рӯзе 3—4 маротиба бо андозаи 1—2 қошукча ба ин стакан оби ширғарм ё шир маҳлул намуда қабул мекунанд. Дар мавриди набудани орди қарам, шумо метавонед, аз қарами тару тоза дар ҳона шарбати онро тайёр намоед. Барои ин қарамро аз ғӯштқимақунак гузаронида, баъд аз полонидан шарбати онро рӯзе чор-шаш маротиба як қошукӣ истеъмол кунед.

К а р т о ш к а — картофель. Растани бисёрсолаи алафӣ буда, то 60 см дароз мешавад. Лўндачаҳои расидан зеризаминӣ ва гулхояш ашъён хоми доруворӣ ба ҳисоб мераванд. Дар лўндачаҳои картошка ангиштобҳо (крахмал, қанд, декстриноҳо — 20 фоиз), витаминҳои С (26—42 мг%), В, РР, В₂ ва А (ба миқдори начандон зиёд) ҳастанд. Картошка манбаи хеле муҳими витамини С дар рақони хӯроқи одам мебошад.

Дар тибби халқӣ шарбати картошкани хомро истифода мебаранд. Онро дар як рӯз се маротиба ним соат пеш аз таъовули хӯрок ва ё хоб ба миқдори ним стакан истеъмол мекунанд. Ин барои муолиҷаи бемориҳои дард ва захми меъда фоидаовар аст.

К а н а д о н а — клещевина обыкновенная. Растани баланди алафӣ буда, қадаш то 2 метр мерасад. Барг-

хон калони панҷамонанд ва гулҳои бенамуд дорад. Мевааш лӯндаи сетабақа ва рӯяш хорнок аст. Ҳамчун ашъ-ёи хоми доругӣ тухми онро истифода мебаранд ва аз он равғани канадона мегиранд. Равғани канадона чун воситаи сусткунандаи дард, тозакунандаи рӯдаи борик ва рӯдаи ғафс ба кор бурда мешавад. Ин равғанро барои табобати сӯхтагӣ, захм, мулоим кардани пӯст ва инчунин барои беҳтар гардонидани сабзиши мӯи сар низ истифода мебаранд. Тухми канадона хеле захрнок аст, бинобар ин ҳангоми кор фармудани он эҳтиёт шудан зарур аст. Равғани канадона ҳамчунин дар авиация, саноати собунпазӣ, истеҳсоли ранг ба кор бурда мешавад.

К а с т о н а — конский каштан. Дарахтест, ки то 30 метр қад кашида, ҳамчун растании сояфкан дар боғу хиёбонҳо парвариш карда мешавад. Баргҳои кастона панҷашакл буда, бараш то 25 см мерасад. Гулҳояш мисли чорубакҳои сершумор дар як поя месабзад. Аз пӯстлохи он ва қисман аз тухмаш дору тайёр мекунанд. Пӯсти танаю шоҳаҳои он дар таркиби худ гликозидҳо: эскулин, фраксин ва ғайра доранд. Тухми кастона ба миқдори зиёд крахмал, сапонинҳо, қанд ва дигар моддаҳо дорад.

Экстракти кастонаро ҳангоми касалиҳои бавосир, васеъшавии варикозии рағҳои хун ва тромбофлебит қабул мекунанд. Дар тибби халқӣ кастонаро барои табобати ревматизм (тарбод), касалиҳои захрдон (талха), хунрави бачадон ва бавосир, касалиҳои дурударози варами рӯда истифода мебаранд.

Дар шаронти хона аз гулҳои кастона оби онро чафида 25—30 чакрагӣ бо як қошук об ду маротиба меҳӯранд. Ин дар вақти касалиҳои рағи хуни сиёҳи пойҳо ва касалии бавосир (геморрой) ба кор бурда мешавад.

Қисми обии аз пӯстлохи кастона тайёр кардашуда (50 г дар 1 литр об) дар вақти касалиҳои бавосир дар ҳолати нишаста ванна қабул кардан лозим аст.

К у н ч и т — кунжут восточный. Растании яқсола буда, то 60—76 см баланд мешавад. Тухми кунчит ашъ-ёи хоми доругӣ аст, ки аз он равған мегиранд. Равғани кунчит барои муолиҷаи длатезҳои дарди бавосир ба кор бурда шуда, ба бастании хун мадад мерасонад. Дар саноати дорусозӣ ва аптекаҳо онро чун ҳалқунандаи дору-

хон дар об ҳалнашаванда истифода мебаранд. Дар таркиби тухми кунчит 60 фоиз раған мавҷуд аст.

Қаламфур — стручковый перец. Қаламфур то 60 см баланд мешавад. Пояи рости кабуд, шохҷаҳои зиёд ва баргҳои эллипсомаи нӯгҳояш тез дорад. Қаламфурро қайҳо боз ҳамчун тундӣ ҳангоми гирифтани ништиҳо истеъмол мекунанд. Дар таркиби он ба микдори зиёд витамини А ва С мавҷуд аст. Чизи аз ҳама таъсирбахши қаламфур алкалоиди канасацин мебошад. Дар вақти ҳозира дар саноати дорусозӣ аз қаламфур шира ва марҳам тайёр мекунанд, ки онҳо ҳангоми артрит, дарди миён ва шамолзанин роҳи нафас ба сифати таъсиркунанда аз берун кор фармуда мешаванд. Қаламфурро ҳамчун хуриши таом ба микдори начандон зиёд қабул кардан даркор аст, то ки ба организм таъсири манфӣ нарасонад.

Кулоҳгули ҳисорӣ — шлемник гиссарский. Растани алафӣ бисёрсола буда, то 30—50 см қад мекашад. Дар водии Ҳисор, асосан дар дараи Варзоб месабад. Дар охири май ва аввали июнь гул карда, мевааш дар моҳи июль-август мепазад.

Барои доругӣ решаҷа ва решаи он истифода бурда мешавад. Дар таркиби решаҷа ва решаи кулоҳгул флавоноидҳои ҳисорӣ ва вагонин вучуд доранд. Дар ҳуди решааш бошад, то 2,5 фоиз прикатехинҳо мавҷуданд. Дар баргаш ва танааш то 8,5—10,3 фоиз моддаи скутеларин вучуд дорад.

Дар натиҷаи таҷриба ва муқоисаи қиёми шлемники кулоҳгули ҳисорӣ ва моддаҳои аз он чудо кардашуда бо кулоҳгули байкалӣ муайян гардид, ки он аз кулоҳгули байкалӣ ҳеч камӣ надорад. Қиёми кулоҳгули ҳисориро монанди кулоҳгули байкалӣ дар мавриди баландшавии фишори хун, касалии асаб, беҳобӣ истеъмол мекунанд.

20—30 қатра қиёми кулоҳгули ҳисориро 2—3 маротиба дар давоми рӯз истеъмол менамоянд.

Қоқу — одуванчик обыкновенный. Растани бисёрсолаи алафӣ буда, то 30 см баланд мешавад. Танай қоқу баланди рост, баргҳояш намуди пар дошта, гулаш зардҷа мешавад. Дар вақти чидани қоқу маҳлули ширамонанд чудо мешавад.

Қоқу дар ҳама ҷо мерӯяд, реша ва баргҳояш ашён хоми доругӣ мебошанд. Гул ва баргҳои қоқу дар таркиби худ кортиконҳои тараксацин, флавоксантин,

лютеин, витамин В₂ ва бисъёр моддаҳои дигар доранд. Решаю таян қоқуро барои кушодани иштиҳо ва бехтар гардонидани ҳазми хӯрок истифода мебаранд. Дар тибби халқӣ онро ба сифати доруи зардаю исхол кор мефармоянд.

Доруҳои аз қоқу тайёршударо барои барангезиши иштиҳо, баровардани талха, сахтшавии меъда истифода мебаранд. Як қошуқ решаи майда кардашудаи қоқуро мисли чой дам карда, баъд аз 20 дақиқа ба қадри чоръяки стакан 3—4 маротиба дар як рӯз пеш аз хӯрок менӯшанд.

Каду — тыква обыкновенная. Баргҳои калони шахшӯл ва гули калони зард дорад.

Дар таркиби донаи каду то 50 фоиз рағзан, кислотаҳои органикӣ, витаминҳои С ва В₁—В₂ мавҷуд буда, барги каду аз кислотаи аскорбинӣ (то 620 мг%) ва ғайра бой аст. Вай барои бештар ҷудо шудани пешоб мадад мерасонад. Доруҳои аз каду тайёркардари дар шакли хоқа ва маҳлул истеъмол мекунанд.

Лагохилус — лагохилус ольяющий. Растани хорноки лӯндашакли нимбуттагӣ буда, қадаш то 60 см баланд мешавад. Баргҳои хурди 3—4 паррагии сермӯя ва гулҳои сурхчан мисли лаби харгӯш дорад. Дар моҳҳои июнь-август гул мекунанд. Ин гиёҳ дар республикаи мо бештар дар қисми шимолӣ мерӯяд. Ашъёнҳои хони дургӣ гулу баргҳоиаш мебошанд. Дар барги он лагохилин (спирти сеатома), рағани эфирӣ (0,03%), моддаҳои даббогӣ (21—14%), кислотаҳои органикӣ, каротин (7—10 мг%) ва витамини С (77—100 мг%) мавҷуданд.

Лагохилус хусусияти нигоҳ доштани хун ва ором намудани асабро дорад. Аз гулу баргҳои ин гиёҳ тано-субаш 1:10 ва 1:20 тайёр намуда, рӯзе се маротиба як қошуқӣ менӯшанд ва ҳангоми хунравии гуногун аз берун кор мефармоянд.

Мастӣ — термописе длиноплодный. Мастӣ ристани начандон калони бисъёрсола буда, решаи пахшуда дорад. Аз ин решаҳо пояҳои рӯизаминии шохадор месабзад. Себарғаҳои кабудча дорад. Гулҳои зардча буда, дар нӯги шохаҳо чойгир аст. Меваи ин растани лӯбимонанд буда, дар моҳи сентябрь месабзад. Ин гиёҳ дар водии Ҳисор пахш шуда, барои дору қисми дар рӯи замин будани он, яъне алафашро истифода мебаранд. Дар

таркиби алафи мастӣ алкалоидҳо, равғанҳои эфирдор мавҷуданд. Алкалоиди асосии мастӣ цитизин мебошад, ки он ҳамчун сабуккунандани нафаскашӣ ба кор бурда мешавад.

Мавракии шифобахш — шалфей лекарственный. Растани нимбуттагии бисъёрсола буда, шоҳаҳои зичи сарҳамида дорад, ки қадаш то 70 см мерасад. Баргҳои кабуд дошта, гулаш нилобӣ мешавад. Мавракии шифобахш бӯи хубе дорад. Дар моҳи июнь гул мекунад. Дар республикаи мо якҷанд намуди он мерӯяд: мавракии шифобахш, хушбӯӣ, зарафшонӣ, бахмалини сурх. Барои доругӣ барги он истеъмол карда мешавад, ки вайро соли 2—3 маротиба мечинанд. Бори аввал вақти гул карданаш ва маротибаи дуюм ва сеюм фасли тирамоҳ мечинанд.

Дар таркиби он қариб 0,5—2,5 Ҷоиз равғани эфирӣ, алкалоидҳо, флавоноидҳо, моддаҳои даббоғӣ, кислотаҳои органикӣ ва ғайраҳо вуҷуд доранд.

Мардуми мо аз барги он чой карда ҳамчун доруи ғунчакунанда дар вақти касалиҳои дил менӯшанд, киёми решаашро бошад барои монодани хун истеъмол мекунад.

Дар тибби илмӣ барги онро барои муолиҷаи варами даҳону гулӯ, рохҳои нафас ҳамчун доруи даббоғӣ ва варампасткунанда истифода мебаранд. Барои ин бо киёми обии вай даҳону гулӯ ва рохҳои нафасро чайқа кардан лозим аст. 20 г гиёҳи хушкро ба зарф андохта ба вай як стакан оби чӯшида мерезанд, баъди 20 дақиқа болашро пӯшонидан, полонда истифода мекунанд.

Мушхор — допух большой. Растани алафии бисъёрсола аст. Пояи рости шоҳадор ва баргҳои то 50 см паҳни дандонадори кабудча дорад. Гулҳои нилобӣ ва донаҳояш то 6 мм дароз мешавад.

Барои доругӣ асосан решаи онро истифода мебаранд. Бо ин мақсад вайро тирамоҳ мечинанд. Дар таркиби решааш қариб 45 Ҷоиз полисахариди инулин, 12 Ҷоиз моддаҳои сафеда, равғани эфирӣ, кислотаҳои полиметини вастеринӣ, моддаҳои даббоғӣ ва ғайраҳо вуҷуд дорад.

Дар тибби халқӣ мушхорро барои арақ кунонидани бадан дар мавриди шамол задан, дарди миён ва саб-

зондани мӯи сар истифода мебаранд. Қиёми обии мушхор дар тибби илмӣ барои тезонидани пешоб, арақ кунонидан, мубодилаи моддаҳо дар вақти касалиҳои пӯст, пучакҳо, рахит (касалии бачаҳо), касалии қанд, подагра, ревматизм ва ғайраҳо истеъмоли мекунад. Маҳлули равғани оиро барои табobati яраҳои дурудароз шифонаёбанда истифода мебаранд. Барои аз рехтан боз доштани мӯи сар ва сабзиши он ҳафтае ду маротиба бо қиёми обии мушхор шустан лозим аст. Барои ин метавонед дар шаронти хона 60 г решаи майдакардан мушхорро ба 1 литр оби чӯшида махлут намуда, баъд аз 30 дақиқа чӯшондан полида рӯзе 2—3 маротиба ним стакани истеъмоли кунед, ё ин ки ҳафтае ду маротиба сар шӯед.

Марҷондарахт — бузина. Дарахти буттагӣ буда, дарознаш то 10 м мерасад ва баргҳои нештаршакли гирдаш дандонадор дорад. Гулҳои сафедчан хушбӯиш мисли соябон дар як ҷой чамъ шудаанд. Меваи он ранги сиеҳ дошта, дондор мебошад ва дар моҳҳои июль-август мепазад.

Барои доругӣ сабатгулаш истифода бурда мешавад. Дар таркиби сабатгулаш равғани эфир, моддаҳои холин, рутин, кислотаҳои валерианӣ ва себӣ мавҷуданд. Дар таркиби баргаш бошад, гликозиди самбунгирин, моддаҳои қатронӣ ва каме равғани эфирӣ дорад. Ғайр аз он баргаш боз аз кислотаи аскорбинӣ бой аст, ки миқдори то 200—270 мг фоиз мерасад...

Дар тибби халқӣ доруҳои аз он тайёр кардашуда барои чайқондани гулӯ дар вақти касалиҳои роҳҳои нафас истифода бурда мешавад. Дар мавриди касалиҳои гурда ва санги халтаи пешобдон ҳам фонди хубе мебахшад.

Дар тибби илмӣ доруҳои аз ин ғиёҳ сохтара ҳамчун арақбарор, пешобовар, пасткунандаи вараҷа ва хунукгузарондагӣ истифода мебаранд.

Дар шаронти хона метавонед аз сабатгули ин ғиёҳ шира тайёр намоед. Барои ин 15 г сабатгули майдакардари дар 200 мл оби чӯшида 20—30 дақиқа такшин карда, баъд аз полондан 3—4 маротиба ба миқдори 50 мл 15 дақиқа пеш аз хӯрокхӯрӣ истеъмоли кардан лозим аст.

Офтобпараст — подсолнечник. Растани яқсо-

лаи хеле калон буда, қадаш то 2,5 метр мерасад. Танан офтобпараст боқувват буда, баргҳои пай дар пай дорад. Дар нӯги пояш сабатгули калони зарде дорад, ки диаметри он то 25 см мерасад. Мевани он донаш аст, ки аз равшан бой мебошад. Дар амалияи тиб гулҳои канорӣ, барг ва тухми онро барои доругӣ истифода мебаранд.

Таркиби химиявии офтобпараст чунин аст: тухмаш то 38 Ҷоиз равшан, то 19,1 Ҷоиз сафеда, то 26,5 Ҷоиз ангиштоб ва дигар моддаҳои Ҷаъол дорад. Дар барги он то 11 мг % каротин, то 0,6 Ҷоиз каучук ва то 3 Ҷоиз моддаҳои қатронӣ мавҷуд мебошад.

Препаратҳои аз баргу гулҳои канорини офтопараст тайёр кардашуда барои кушодани иштиҳо, равшани офтобпараст бошад, ба сифати доруи нармқунанда ва чун асос барои тайёр кардани марҳаму доруҳои молидани ба кор бурда мешавад.

О л у б о л у — вишня обыкновенная. Дарахти сершоҳу барг, баланднаш то 7 метр мебошад. Мевани он аз қанд ва кислотаҳои органикӣ бой аст. Мевани олуболу асосан аз чавҳари лиму ва себ бой буда, ичунин дар таркиби худ то 13 Ҷоиз қанд, то 2 Ҷоиз кислотаҳои органикӣ дорад. Донани олуболу то 25 Ҷоиз равшан дорад. Аз олуболу шарбати олуболугӣ тайёр мекунанд, ки он барои бехтар кардани таъми баъзе моддаҳои доругӣ ва дар саноати хӯроқворӣ ба кор бурда мешавад.

Думчаҳои мевани олуболуро барои табобати касалиҳои истисқо (водянка), нест кардани сангҳои пешобдон ва талхадон тавсия мекунанд. Барои ин 10 гр думчаҳои олуболуро дар як стакан об дар муддати 20 дақиқа мечӯшонанд. Маҳлули тайёршударо дар як шабонарӯз **мехӯранд.**

П и ё з — лук репчатый. Пиёз пеш аз ҳама сабзавоти хуби хӯроқист. Ягон рациони хӯроқие нест, ки бе пиёз онро тайёр кардан мумкин бошад. Дар таркиби пиёз пайвастагиҳои сульфур, равшани эфир, нишонаҳои йод, фитонцидҳо ва миқдори зиёди витамини С ёфт шудааст. Дар байни халқ пиёзро дар вақти гирифтӣ шудан ба касалии грипп қор мефармоянд. Ба ин мақсад бехпиёзи навро рӯзе якчанд маротиба дар давоми 2 дақиқа ба бинӣ дошта, чуқур нафас мегиранд. Ҳангоми бод кашада варам кардани яра ва баъзе захмҳои римдори берунӣ пиёзи дар зерини хокистар пухтагӣ воситаи хуби

муолича аст. Қиёми аз пиёз тайёркардан саноати дору-
созиро ҳангоми дарди ба қабзият гирифтадор шудани меъ-
даю рӯда ва атеросклероз кор мефармоянд. Препарати
аллилчел тонуси меъдаю рӯдаҳо ва секретсияи гауд-
ҳои хӯрокҳазмқуниро баланд бардошта, қори дил ва
дигар органҳоро беҳтар мебардоранд. Ҳангоми ба қас-
алии цинга (варамии милки дандон) гирифтадор шудан бе-
пиёз ва барги пиёзи тарутозаро қабул кардан зарур
аст. Дар вақти ҳозира саноати хӯроквории республикаи
мо ғайр аз беҳипёз боз пиёзи ёбӣ — пиёзи анзур тайёр
меномоянд, ки он ҳам дорои айнан ҳамин хел хусусият-
ҳои давоӣ буда, монанди саримсоқ дар таркиби худ
бисъёр фитонцидҳо дорад.

Пудина — мята азиатская. Растани бисъёрсола
буда, пояи рости то 1 метр баланд дорад. Ғайр аз пояи
рост, боз пояҳои дарози дар рӯи замин хобида дорад.
Баргҳои майда, гулаш сурхчаи қорбарга аст ва бӯи
хуше дорад.

Дар республикаи мо барги пудинаро мардум барои
хуриши таом истифода мекунанд. Барг ва банди пуди-
на, ки аз рағғани эфирӣ бой аст, маҳсулоти хуби дору-
гӣ мебошанд. Дар тибби илмӣ асосан қисми болоии пуди-
наро, ки баргҳои ба микдори зиёд рағғани эфирӣ ва
ментол доранд, кор мефармоянд. Шумо метавонед, ки
аз дорухонаҳо барги пудинаро харид, аз он дар ҳона
қиём тайёр кунед. Ментоли дар таркиби пудина мавҷуд
буда, ба васеъшавии рағғонҳои дил, мағзи сар ва шуш-
ғайи мерасонад. Препаратҳои аз пудина тайёр кардашуда
ба таркиби қатраи зеленин, валидол, валокордин дохил
мешаванд. Истеъмоли ин доруҳо бошад, ҳангоми танг
шудани роғғонҳои хуни дил, рағғонҳои мушакҳои бадан
(қайдқунии беист, ҳалаи рӯда, қиғар ва гурда) таъин
карда мешавад. Пудинаро дар тибби халқӣ ҳамчун до-
руи қувватбахшӯ тозақунандаи рӯҳ, арақу пешобовар
кор мефармоянд.

Пуганак — тысячелистник обыкновенный. Растани
бисъёрсолаи алафӣ буда, қадаш то 120 см мерасад.
Баргҳои нештаршакли пармонанд дорад. Гулҳои сафед,
зардча ва сурхчааш дар як буттагул ҷамъ шудаанд.
Мевааш донадор мебошад. Дар моҳҳои июль гул меку-
над.

Аз баргу танани он дору тайёр мекунанд. Дар тарки-

би алафи ни гиёҳ моддаҳои даббоғӣ, глюкоаллиалонд, эхиллен, кислотаи аконитӣ, витамини С, қатрон, каротин ва равғани эфирӣ, ки аз он моддаи азулен ҷудо карда гирифта шудааст, мавҷуданд.

Моддаи ахиллен аз пуганак ҳосилшуда қобилияти нигоҳ даштани хун, азулен бошад, таъсири зидди вараҷкунӣ, антиаллергӣ дорад. Хусусиятҳои шифобахшии он ҳанӯз ба Гипократ, Гален, Абӯалӣ ибни Сино маълум будааст.

Дар тибби халқӣ пуганакро дар шакли шира ҳангоми захми меъда ва сулфа, инчунин барои тезонидани сихатшавии яра истифода мебаранд. Дар тибби илмӣ онро дар шакли экстракти моеъ ва шира ба сифати доруи нигоҳ доштани хун ҳангоми хуравии бачадон ва ғайра кор мефармоянд.

Дар шаронти хона аз пуганак дору тайёр кардан мумкин аст. 2 қошукча пуганакӣ майдакардашударо ба як стакан об махлут намуда, баъд аз 1 соат меполад ва дар муддати як рӯз кам-кам менӯшанд.

Чавак — унгерия Виктор. Растани бисъёрсолаи пиёзшакл буда, 5—10 см баланд мешавад. Ашёи хоми доругӣ қисми рӯизаминии он мебошад. Дар таркиби беҳу решачаҳо ва қисми рӯизаминии чавак ба микдори то 2,5 Ҷоиз алкалоидҳо ёфт шудаанд, ки аз онҳо 30 Ҷоиз галантамин, 16,2 Ҷоиз ликорин мавҷуд аст. Галантаминро барои муолиҷаи боқимондаи полимиэлит ба кор мебаранд.

Лупанак — пиҷма. Растани бисъёрсола аст. Баргҳои пармонанди дарозшакли кабуд аст ва бӯи тез дорад. Гулҳои зарди ба як сабатгул ҷамъшуда дорад. Дар моҳи август гул мекунад. Ҳамчун алафи беғона дар пастҳамиҳои роҳ, дар ҷои офтобӣ воҷӯрад.

Ашёи хоми доругӣ сабатгулҳои он мебошад. Баъд аз ҷидани пӯпанак онро дар соя хушк карда, талқон мекунанд.

Дар таркиби гули он 2 Ҷоиз равғани эфирӣ буда, қисми асосии онро туйон ташкил мекунад. Дар таркибаш боз гликозиди флавонолӣ вучуд дорад.

Дар тибби илмӣ қиёми онро бар зидди кирми рӯда ва ҳамчун моддаи зардабарор дар вақти касалии талҳадон истифода мебаранд.

Писта — фисташка настоящая. Растани буттагӣ

буда, қадаш 3—5 метр баланд мешавад ва асосан дар Осиёи Миёна месабзад. Маҳсулоти доругӣ донаҳои он ба ҳисоб меравад, ки дар таркиби худ то 50 Ҷоиз танин дорад. Дар таркиби мағзи писта то 60 Ҷоиз равған, дар баргаш то 10 Ҷоиз моддаҳои даббоғӣ мавҷуданд. Препарати танин, ки аз донаҳои писта ҳосил карда шудааст, ҳангоми варамкунии даҳону гулӯ, сӯхтагӣ, тарзахм, ҳамчун доруи ба ҳам оварандаю қоккунанда қор фармуда мешавад. Танинро дар вақти ба касалиҳои меъдаю рӯда гирифтӣ шудан истеъмол мекунад. Инчунин ҳангоми варамкунии рӯдан рост дар шакли ҳукна қабул менамоянд. Препарати танин барои муолиҷаи беморони бо намаки металлҳои вазнин захролудшуда, алкалоидҳо (ғайр аз морфин, кокаин, атропин ва никотин) барои такшин кардани онҳо истифода бурда мешаванд.

Дар тибби халқӣ мағзи пистаро барои муолиҷаи касали сил ва дарди сандуқи сина қор мефармоянд.

Р а ҳ д а в а к — горец почучуйный. Растани алафини яксола буда, пояи сершоха ва майдабаргҳои бисёр дорад. Гулҳои майдан бенур дорад, ки аз беҳи баргҳо мерӯяд. Дар моҳҳои июн гул мекунад. Барои доругӣ ҳаман қисмҳои онро қор мефармоянд. Дар таркиби ин гиёҳ моддаҳои даббоғӣ, кислотаи аскорбинӣ, гликозидҳо, каротинҳо то 39 мг Ҷоиз, вобастагҳои кислотаи кремӣ то 4,5 Ҷоиз, витамини С то 900 мг Ҷоиз вучуд дорад. Ғайр аз ин дар гулҳои ин растани флавононҳо, дар решааш антрохинонҳо ҳам ҳастанд. Дар тибби халқӣ онро барои ҳал кардани сангҳои гурдаю халтадонии пешоб истифода мебаранд.

Дар тибби илмӣ қиём ва шарбати онро ҳамчун моддаи ба ҳам оваранда дар вақти касалиҳои пардаи лубӣ истифода мебаранд.

Дар шаронти хона метавонед аз решаи он бо таносуби 1:10 баъд аз реза карданиш дар ягон зарф 30 дақиқа ҷӯшонидани полонед ва рӯзе 3 маротиба як қошуқӣ истеъмол кунед.

Қиёми аз алафаш тайёр кардари низ бо таносуби 1:10 ҷӯшонидани баъд аз полонидани рӯзе 3—4 маротиба як қошуқӣ истеъмол намоед.

С а б з й — морковь посевная. Сабзӣ дар Осиёи Миёна хеле бисёр аст.

Онро дар вақти пухтани палав ва дигар таомҳо ҳам-

чун сабзавот истифода мебаранд. Тухми сабзиरो мардум дар шакли ордак ҳамчун доруи пешобовар ва табобати шамолхӯрдагӣ кор мефармоянд. Дар вақти ҳозира муайян карда шудааст, ки сабзӣ дар таркиби худ 20 фоиз каротин, 0,15 фоиз вневрин, 88 мг фоиз витамини С, ангиштоб, сафеда ва раған дорад. Аз тухму сабзи алкалоиди даукарин чӯдо карда шудааст, ки он дорои хусусияти ихтилоҷӣ ва рағвасеъкунӣ мебошад. Сабзиро дар вақти ҳозира ҳамчун маҳсулоти хоми растанигӣ барои истеҳсоли витамини А ва каротин истифода мебаранд.

Сапали шутур — мать и мачеха обыкновенная. Растани алафии бисъёрсола буда, решаи калони ба ҳар тараф пахншуда дорад. Дар аввали баҳор барг пайдо намуда, моҳи май гул мекунад. Гулаш ранги зардча дорад.

Сапали шутур дар тамоми территорияи СССР, дар сойҳо ва лаби ҷӯю даръҳо месабзад. Дар тибби халқӣ онро барои табобати сулфаю дарди гулӯ, ҳамчун доруи сустгардонандаи касалиҳои роҳи нафас кор мефармоянд. Дар тибби илмӣ ҳам ҳамин амалхоро татбиқ намуда, ба сифати доруворӣ баргу гулҳои сапали шутурро истифода мебаранд. Баргу гулҳои ин گیё дар таркиби худ гликозиди туссилягин, ба миқдори зиёд луоб, танин, анулин, фитонциди моддаҳои даббоғӣ ва ангиштобҳо доранд.

Садбарг — роза столстная. Растани буттагӣ буда, 1,5 м баланд мешавад. Садбарг намудҳои гуногун дорад. Асосан дар моҳҳои июн-июль гул мекунад. Дар Тоҷикистони мо се навъи садбарг — садбарги гулобӣ, садбарги сурхи кримӣ ва новинкаро парвариш мекунанд. Барои доругӣ асосан гулбаргҳои тару тозаи атргуло, ки дар таркиби худ рағғани эфирӣ дорад ва миқдораш 0,1—0,2 фоизро ташкил мекунад, истифода мебаранд. 50—60 фоизи онро гераниол, 25—30 фоизашро цитронеллол, 10 фоизашро нерол ва 2 фоизашро спирти фенилэтили ташкил мекунад. Хушбӯии атргул асосан аз будани спирти фенилэтилӣ дар таркиби он мебошад.

Ханӯз дар замони Абӯалӣ ибни Сино гулоби аз рағғани он тайёршуда барои табобати бисъёр касалиҳои истифода бурда мешуд. Дар Бухоро аз гули садбарг мураббо тайёр карда мешавад, ки онро ҳамчун доруворӣ ва хӯрокворӣ истеъмол мекунанд.

Тибби илмӣ ҳаматарафа омӯхта тасдиқ намуд, ки рағғани гули садбарг таъсири доругии хуб дорад.

Дорусозони булғор аз рағғани гули садбарг доруи розанол сохтаанд, ки вай барои муолиҷаи касалиҳои шуш, яъне гирифтани роҳи нафас (астма), барои баровардани сангҳои майдаи талхадону гурда ва барои табобати касалиҳои дил истифода мешавад.

Рағғани гули садбарг дар амалияи фармацевтӣ барои хушбӯю хуштамъ кардани доруҳо ба кор бурда мешавад. Дар вақти ҳозира онро асосан дар саноати атриёт ва хӯрокворӣ кор мефармоянд.

Тарбуз—арбуз. Тарбуз навҳои зиёде дорад ва вобаста ба навъаш мазааш низ ҳар хел мешавад.

Оби тарбуз витаминҳои гуруҳи В₁, В₂, РР, С, каротин, кислотаи фолиат, фруктоза, намакҳои калий, фосфор ва оҳан дорад, ки миқдори онҳо аз 0,1 то 69 мг % мебошад. Тарбуз аз мағний ҳам бой аст, ки миқдори вай 224 мг % мебошад. Дар тибби халқӣ мағз, пӯст ва тухми он истифода бурда мешавад. Халқ тарбузро ҳамчун воситаи тезонидани пешоб ва зардабарор дар вақти бемориҳои гурдаю чигар ва паст кардани таб истифода мебарад.

Таркиби тарбуз аз қандҳои гуногун бой аст. Хусусан қанди фруктозаи тарбуз барои беморони касалии қанд муфид аст. Дар ин ҳолатҳо бемор дар давоми рӯз бояд ба миқдори 3—5 кг тарбуз истеъмол кунад.

Пӯсти тарбуз аз клетчатка бой буда, барои кори мӯътадили меъда, рӯда ва баровардани баъзе рағғанҳои холестерин аз бадан мадад мекунад.

Дар тибби илмӣ истеъмоли мағзи тарбузро барои тезонидани пешоб тавсия мекунанд. Масалан, дар курорти Байрамалӣ беморони гурдаро бо тарбузу қуми гарм табобат мекунанд, ки дар ин ҳолат намакҳои дар гурда буда, бо пешоб аз организм дур карда мешаванд. Ғайр аз ин барои хароб шудан, ҳангоми камхунӣ, камширӣ ва ғайраҳо истеъмол карда мешавад.

Т а л х а қ — софора толстоплодная. Растании бисъёрсолаи алафӣ буда, решаи боқуввати зеризаминӣ дорад. Гули бисъёри хокистарраг дорад, ки дар хӯшаҳо ҷамъ омадааст. Моҳҳои июн-июль тухм мебандад. Ҳамчун доруворӣ қисми рӯизаминии танаи онро истифода мебаранд. Дар таркиби алафи талха алкалоидҳои пахикарпин, сакарпин ва матрин мавҷуданд. Дар амалияи

Аноп

Амур

Арча

Алои дарахти: кт

Ачалгиѣх

Ангуз

Бутакүз

Бия

Банги девона

Боях

Валериан

Гонкисиргунак

Гуан чамешбаҳор

Гуди хайри

Дарахти хорнок

Ду-лопа

С оица

Zarosa

Зардолу

Загир

Зира

Барги зулф

Касторка

Кунжут

Каламфур

Кӯлоҳгули хисорӣ

Кокы

Куду

Мастї

Мавракин шифобахи

Мушкор

Марҷондарахт

Офтобпараест

Обыкновенный

Fluca

Пудина

Пурганак

Лупинак

Рахдавак

Писта

Carota

Саялаи шугур

Талхак

Сабапр

Хопрыя

Tyrum

Печак

Хазориспанд

Чойсухак

Чормағз

Mar-sar

Чочон

Чинхор

Чуворимакка

Зардалафи хонистаранг

тиббӣ пахикарпиро ҳамчун воситаи сусткунандаи ихти-
лочи рағҳо, дарди рағҳо, эндоартрит, лангии рӯздар-
миён, дистрофияи мушакҳо, ҳангоми шукуфаи кӯҳна исти-
фода мебаранд.

Дар амалаи акушерӣ бошад, пахикарпин дар мав-
риди суст гузаштани дарди таваллуди фарзанд, барои
тезонидани он кор фармуда мешавад.

Турб — редька посевная. Турб бисъёр моддаҳои ба-
рои организм фойданокунандаи лозимӣ дорад. Бехмеваи он,
ки дар таркиби худ холин, аденин, пектозин, оргинин,
гистнодин, тригонеллин, рафанол, йод, бром, витамини
С ва бисъёр дигар моддаҳо дорад, маҳсулоти хоми асо-
сии доруворӣ мебошад. Турб асосан ба сифати кушо-
дани иштиҳо истифодаи карда мешавад.

Дар тибби халқӣ турбро чун воситаи оварандаи пе-
шобу зарда, баъзан ҳангоми бемории роҳи нафас чун
давои ҷудо кардани балғам истифода мебаранд. Қиёми
спиртдори тухму решаи турб дар вақти пайдо шудани
доғи кунҷитак ба рӯй молида мешавад.

Тутум — сумах. Буттаи камшохаест, ки қадаш то
3 м мерасад. Баргҳои пахтаи паршаки дошта, гирдаш
дандонадор мебошад. Гулҳои майдаи кабудчаранг
дорад. Дар моҳҳои июнь-июль гул карда, дар моҳи сен-
тябрь мевааш мепазад. Меваи майдаи лӯндашакли ран-
гаш сурхча дорад. Он дар водии Ҳисор сабзиди, барои
дору баргашро истифода мебаранд. Барги тутум дар
таркиби худ то 75 фоиз танин ва дигар моддаҳо дорад.
Танини аз барги тутум гирифта мешудагӣ барои муоли-
ҷаи сӯхтагӣ, яраҳои римдор, шукуфаи кӯҳна, инчунин
дар вақти бод кашиди варам кардани даҳон ва ҳалқу
гулӯ (стоматит, гингивит) чун доруи даҳонҷайқонӣ, барои
шуста тоза кардани меъда ҳангоми бо намаки металл-
ҳои вазелин захролудшавӣ ва исҳол ба кор бурда ме-
шавад. Хусусияти захмро ба ҳам овардану қоққунанда-
гӣ ва ба варамкунӣ муқобилият нишон додани тутум аз
замони Абӯалӣ ибни Сино маълум аст.

Хоргул — шиповник, роза Белгера. Растании бисъ-
ёрсояи хордор буда, қадаш то 2,5 метр мерасад. Барг-
ҳои пайдарпаи эллипси гирдаш дандонадор ва гулҳои
калони сафедча дорад. Меваи он дар таркибаш донан
бисъёр дорад. Ранги мевааш сурхчанамо мешавад. Дар
моҳҳои май гул карда, мевааш дар моҳи сентябрь ме-
пазад.

Дар тибби халқӣ меван хоргулло барои табобати цинга, решаашро бошад, ҳамчун доруи ба ҳам овардану коққунанда истифода мебаранд. Дар таркиби хоргул витаминҳои С, К, В₂ Р мавҷуданд. Витамини асосии хоргул витамини С буда, вай аз ҷиҳати дар таркиби хулдоштани ин витамин дар байни растаниҳои витаминдор ҷои аввалро ишғол менамояд.

Препаратҳои аз хоргул тайёр кардашударо, махсусан, витамини С-ро дар тибби илмӣ асосан ҳамчун маҷмӯи витаминҳои ҳангоми цинга ва нарасидани витаминҳои ба кор мебаранд. Саноати дорусозӣ аз меван хоргул холосас ном экстракти моеъ тайёр мекунад, ки онро дар вақти бемории ҷигар ва роҳи зарда ҳамчун доруи зардаовар истифода менамоянд.

Ҳ а з о р и с п а н д—гармала обыкновенная. Растани бисъёрсолаи наҷандон баланд буда, решаи калони сершоха дорад. Баргҳои майдаи тираранг, гулҳои ягонан панҷбаргаи сафед мебошад. Меван он лӯндашакл буда, дар мағзаш донаи бисъёре дорад. Дар моҳи июни гул карда, моҳи август мева меандозад.

Тухм ва решаи он маҳсулоти хоми доругӣ буда, аз онҳо алкалоиди гармин гирифта мешавад. Тухми ҳазориспанд то 4 фоиз алкалоид дорад. Алкалоиди гарминро дар илми тиб ҳангоми табобати касалиҳои паркинсон ва фалачи ларзон ба кор мебаранд.

Мардуми мо дона ва баргҳои хушкӣ ҳазориспандро дуд андохта нафас мекашанд, ки ин барои нест кардани микробҳои сирояткунандаи роҳи нафас аҳамияти калон дорад.

П е ч а к — вьюнок шерстистый. Алафи бисъёрсолаи печанда буда дар Тоҷикистон ва республикаҳои ҳамсояи мо мерӯяд. Барои даво қисми рӯизаминиашро истифода мекунад. Алаф ва тухми он то 0,5 фоиз алкалоиди конваланин ва конвалон дорад. Ин ду алкалоид дорон хусусияти анестезӣ (караҳткунӣ, беҳискунии ягон узви бадан) мебошанд. Алкалоиди тропацинро, ки аз ин ғиёҳ ҷудо карда мешавад, ҳангоми часпидани мондани рӯда, касалиҳои захмӣ, диққи нафас ва ғайра рӯзе се маротиба ба микдори 0,01 истифода мебаранд.

Ҷ а р - ҷ а г — пастушья сумка. Растани алафини хурди яқсола буда, қадаш то 30 см мешавад. Пояи рост дошта, баргҳои он ба таври доирашакл дар рӯи замин баҳам

пайвастанд. Гули сафедча дошта, тамоми тобистон гул мекунад. Барои доругӣ ин гиёхро дар моҳҳои июн-июль мечинанд.

Дар тибби илмӣ асосан дар вақти амалияи акушерӣ ва беморҳои занона барои нигоҳ доштани хун пас аз таваллуди фарзанд ва дигар мавридҳо истифода карда мешавад.

Дар шароити хона қиёмо аз чағ-чағ чунин тайёр мекунанд: 6 қошукча чағ-чағи хушкро ба ду стакан об тар мекунанд. Баъд аз 8 соат оро полонида дар тӯли як шабонарӯз кам-кам ҳамаашро нӯшидан лозим аст.

Чормағз — орех грецкий. Дарахти азимчусаест, ки қадаш то 25 м дароз шуда, сершоҳу барг мешавад. Баргҳои чормағз калони кунгурадод, гулаш майдан дар хӯшаҳо чамъшуда мебошад. Чормағзро дар тамоми ғушаву қанори Тоҷикистон дучор омадан мумкин аст.

Аз барг, мағзи хоми тару тоза ва пӯчоқи он дору тайёр кардан мумкин аст. Аз барги чормағз препарати юғлрон тайёр менамоянд. Дар таркиби чормағз моддаҳои даббоғию рангкунанда, витамини С ва равған мавҷуд аст.

Баргҳои чормағзро дар вақти касалиҳои варами ғудуҳо, варами милки дандон, пӯсти бадан ва бар зидди гиччаҳо истифода мебаранд. Дар шароити хона қиёми обии оро чунин тайёр кардан мумкин аст: 1 қошук барги хушкӣ майдакардашудаи чормағзро бо як стакан оби гарм омехта дар як рӯз ин миқдор доруро кам-кам меҳӯранд. Барои касалиҳои берунӣ (касалиҳои гулӯ, пӯст ва ғайра) 3—5 қошук барги хушкро бо 0,5 л об дар муддати 15 дақиқа ҷӯшонида, баъд аз полонидан истифода намудан мумкин аст.

Чуворимаққа — кукуруза обыкновенная. Растани яқсолаест, ки то 2 метр ва аз ин ҳам баландтар қад мекашад. Мӯякҳои (пахмоқаки) сари чуворимаққа ашъёи хоми доруворӣ мебошад, ки ба мӯйсар шабоҳат дорад. Дар тибби халқӣ маҳлули обии ин мӯякхоро ҳамчун воситаи зардаовару пешобовар истифода мебаранд.

Дар вақтҳои охир химикҳо аз чуворимаққа ситостерол, равғани эфирӣ, витаминҳои КВ ва ВС, сапонинҳо ва дигар моддаҳо ҷудо карда гирифтаанд. Дар зери таъсири препарати аз мӯякҳои чуворимаққа тайёр кар-

дашуда процесси чудошавни зарда авҷ гирифта, баромадани пешоб тез мегардад. Муолича бо мӯякҳои сари ҷуворимакка ҳангоми гирифтӣ шудан ба касалиҳои холецистит, холангит, гепатит ва ҳамчун воситаи нигоҳдорандаи хун дар вақти ҳар гуна хунравӣ истифода бурда мешавад. Маҳлули обии пахмокаи ҷуворимаккаро дар шаронти хона бо таносуби 1:10 тайёр кардан мумкин аст. Барои ин 25—30 мӯяки ҷуворимаккаро майда карда дар 350—400 мл оби хунук тар мекунад, онро дар зарфи пӯшида 30 дақиқа мечӯшонанд, баъди хунук кардан соф карда, рӯзе 5—6 маротиба як қошукӣ истеъмол менамоянд. Дар вақтҳои охир рағани ҷуворимаккаро чун воситаи муолича ҳангоми атеросклерози пиронсолӣ, барои паст кардани дараҷаи холестерин дар хун васеъ истифода мегаранд. Ин ҷиҳатҳоро ба назар гирифта, шумо метавонед, рағани ҷуворимаккаро ҳам дар шакли тоза ва ҳам бо салат қабул кунед.

Чойкӯҳак — зверобой. Растани алафии бесьёрсола аст, ки қадаш то 60 см мерасад. Баргҳои майдаи ин гиёҳ ба танааш часпида мерӯянд. Гулҳои зардҷанби он мисли соябон аст. Аз моҳи июн то август гул мекунад. Ин гиёҳ дар республикаи мо бештар дар водии Ҳисор, дар домани кӯҳу тепаҳо вомехӯрад. Аҳамияти он ҳамчун дору ҳанӯз ба Абӯалӣ ибни Сино маълум будааст. Ӯ дар «Алқонун»-и худ барои табобати сӯхтагӣ, яра ва ғайра истифода бурдани онро тавсия мекунад.

Ҳимикҳо дар таркиби ин гиёҳ ба миқдори зиёд мавҷуд будани моддаҳои даббоғӣ, рағани эфирӣ ва қатори муайян кардаанд. Ғайр аз ин, дар таркиби он ба миқдори зиёд витамини С — то 135 мг % ва сапонин — 3 мг % мавҷуд аст. Аз алафи чойкӯҳак маҳлули қиём ва экстракт тайёр мекунад. Препаратҳои аз ин гиёҳ тайёр кардашуда хусусияти ба ҳам овардану қоқкунандагӣ ва ба микробҳо муқобилияткунии дошта, дар амалияи тиб ҳангоми қолит (дарди рӯдаи ғафс) ва сӯхтагии дараҷаи I—II ба кор бурда мешавад.

Дар вақти ҳозира аз чойкӯҳак препарати амонӣ ҳосил карда шудааст, ки онро барои муолиҷаи ҷароҳати кӯҳнашуда, захмҳои чирқори пӯст, инчунин ҳангоми дарди гӯш, гулӯ ва бичӣ истифода мегаранд.

Дар шаронти хона қиёми обии чойкӯҳакро тайёр кардан мумкин аст. Барои ин як қошук чойкӯҳаки хуш-

ки майда кардашударо ба як стакан оби чӯшида мисли чой дам мекунанд ва онро дар тӯли як шабонарӯз кам-кам менӯшанд.

Чинҳор — облепиха крушиновидная. Дарахти худрӯи бутташакл буда, қадаш то 6 метр мерасад. Танани дарахт хокистарранг буда, хорҳои дароз дорад. Баргҳои рости найзашакл дошта, болояш ранги кабуд ва тагаш сафедча мебошад. Гулҳои беранги зардчатоб дошта, мевааш баъд аз пухтан ранги зарди баланд мегирад. Дар ҳамаи ғушаву қанори республикаи мо вомаехӯрад. Хусусан, дар Помири Ғарбӣ чинҳор бисёр мебошад. Дар Тоҷикистон қариб 40 намуди чинҳор мерӯяд.

Дар тибби халқӣ ва тибби илмӣ ҳозиразамон асосан меваи он истифода бурда мешавад, ки онро ҳазинаи витаминҳо гуфтан мумкин аст. Дар таркиби мевааш то 450 мг фоиз кислотаи аскорбини, витаминҳои E то 14,5 мг фоиз, A, B₁, B₂ аз 0,035 мг то 0,06 мг фоиз, кислотаи фолиат то 1 мг фоиз, қанд то 4 мг фоиз ва кислотаҳои органикӣ то 3 мг фоиз вучуд доранд. Ғайр аз он то 8 фоиз раған ҳам дорад.

Дар таркиби донааш то 13 фоиз раған, то 0,4 мг фоиз витаминҳои гуруҳи B, 14,3 мг фоиз витамини E, то 0,3 мг фоиз қаторин мавҷуд аст. Дар вақтҳои охир аз барги он то 370 мг фоиз кислотаи аскорбини ва то 8 мг фоиз моддаҳои даббоғӣ чудо карда шудааст. Моддаҳои даббоғӣ дар шохчаҳои ин растани мавҷуданд. Барои чудо карда гирифтани рағани чинҳор асосан мева ва донаи он истифода бурда мешавад. Усули чудо карда гирифтани рағани чинҳор то имрӯз бо воситаи рағани растани дигар буд, ки онро фақат заводи витамини шаҳри Бийск дар асоси чинҳори Олтой мебаровард.

Ҳоло дар республикаи мо усули нави технологияи гирифтани рағани чинҳор ба воситаи моддаҳои органикии гексан ва фреон ташкил карда шудааст. Дар асоси ин усул дар шаҳри Орчоникидзеобод цех сохта шудааст, ки он рағани чинҳор мебарорад. Ин усули нав дар заводи Бойск ҳам кор фармуда шудааст. Дар асоси ҳамин технологияи нав, таҷрибаҳои бисёре гузаронида шуд ва пас аз санҷиш дар беморхонаҳои Иттифоқи Советӣ маълум гардид, ки рағани чинҳори Тоҷикистон аз рағани шаҳри Бийск бо баъзе хосиятҳои муолиҷиявиаш хубтар будааст. Аз ҳамин ҷиҳат Комитети фар-

макология ичозат дод, ки равғани чинҳори Тоҷикистон ҳамчун дору дар аптекаҳо фурӯхта шавад.

Равғани чинҳор ҳамчун дору барои муолиҷаи касалиҳои занона (колпит, эндоцервицит), касалиҳои меъдаю рӯда, дарди гулӯ ва гӯш, сӯхтагӣ ва ғайра истифода бурда мешавад.

Аз меваи чинҳор компотҳои хело ботаъму шифобахш тайёр кардан мумкин аст.

Чочон, шӯргиеҳ — солянка Рихтера. Шӯргиеҳ растани буттағиест, ки ранги танаш ҳокистарранг ва ранги шохчаҳояш сафед мебошад. Баргҳояш дар аввали баҳор сабз буда, баъд мерезад. Гули хело хурд дошта, меваи он ранги сурхча дорад.

Ин гиеҳ дар Осиёи Миёна, махусан дар гӯшаву канори республикаи мо бисёр мерӯяд. Дар таркиби мева ва гулаш альколоиди сальсолин ва сальсолидин вуҷуд дорад. Дар тиб қиёми шӯргиеҳ ва альколоидҳои он қор фармуда мешаванд, ки онҳо хусусиятҳои васеъ кардани рағҳои хун ва ором намудани асабро доранд. Дар ин мавридҳо сальсолин ва сальсолидин монанди маҳлули обии 1 фоиза, ё ин ки таблетка ва қиёми 40—50 қатрагӣ 1—3 бор дар як рӯз истеъмол карда мешавад. Дар асоси ин альколоидҳо химикҳо чанд моддаҳои нав синтез кардаанд, ки он нисбат ба альколоидҳои асосиаш хеле қам захрнок буда, таъсири доругиаш фарқ надорад.

Зардалафи ҳокистарранг — желтушник. Растани алафии дусола буда, дар соли аввал фақат баргҳои рӯизаминии он месабзад. Дар соли дуюм якчанд пояи гулкунанда мерӯяд. Пояи он то 80 см баланд мешавад. Баргҳои рости кӯтоҳе дошта, атрофаш дандаҳои хурд дорад. Гулҳояш майдан зардча ва меваи он филофдори дарознаш то 7 см мебошад. Таркиби химиявии зардалафи ҳокистарранг чунин аст: тухму гулҳояш аз гликозидҳои дил хеле бой аст. Аз алаф ва тухми ин гиеҳ гликозиди эризимин чудо карда шудааст. Эризиминро дар амалияи тиб барои табobati беморони касалиҳои дил истифода мебаранд.

Дар вақти ҳозира ба ҷои препарати хоричии строфактин онро истифода бурдан мумкин аст.

Шибит — укроп. Растани бисёрсолаи алағиест, ки пояи он то 1 м мерасад. Баргҳои пай дар пай пар-

монанд дошта, гулҳои зардчааш ба мисли соябон дар як поягул чамъ шудаанд.

Шибит аз рағани эфирӣ хеле бой мебошад, ки қариб 50 фоизи вай корвона, 30 фоизаш диллапиола, феландрен ва лимонен мебошад. Шибит аз витамини С ҳам бой аст, ки микдори вай 150 мг фоизро ташкил мекунад. Ғайр аз ин боз қариб 7 мг фоиз каротин ва флавоноидҳо вуҷуд доранд. Қиҳати фойданокӣ шибит аз паст кардани ихтилоҷ дар вақти қабзиши рӯдаҳо ва тез кардани пешоб иборат аст. Қиёми обии шибитро дар вақти чамъшавии газҳои рӯда ва барои балғамбарорӣ дар вақти касалиҳои шуш истеъмол мекунанд.

Дар шароити хона метавонед 15 г шибитро бо як стакан оби ҷӯшида махлут намуда, баъд аз 10—15 дақиқа дам хӯрдан полонида, рӯзе 5—6 маротиба як қошуқӣ 30 дақиқа пеш аз хӯрок истеъмол кунед.

Шулҳа — шавель конский. Растании бисъёрсолаи алафӣ буда, решаи боқуввати калон дорад. Пояш 150 см дароз мешавад. Баргҳояш ба секунҷа монанд аст. Гулҳои хурди ба як хӯша чамъшуда дорад. Тухмаш низ секунҷашакл буда, дар даруни пӯст аст.

Дар водихои республикаи мо ин гиёҳ бисъёр мерӯяд. Барои доругӣ решаю решаҷаҳо ва барги он истифода бурда мешавад. Одатан ин корро фасли тирамоҳ анҷом медиҳанд.

Дар решаю решаҷаҳои ин гиёҳ қариб 4 фоиз пайвастагиҳои антрахинон, 8—12 фоиз моддаҳои даббоғӣ, флавоноиди неподии мавҷуд аст. Ин пайвастагиро дар мевани ин гиёҳ ҳам ёфтани мумкин аст.

Дар баргаш бошад, флавоноиди гилеррозид (782 мг фоиз), кислотани аскорбинӣ ва каротин дорад. Ин микдори кислотани аскорбинӣ дар гулаш 450 мг фоизро ташкил мекунад.

Одатан одамон баргашро ҳамчун давои дарди ханзир свинка истифода мебаранд. Дар баъзе маҳалҳо решаи шулҳаро барои нигоҳ доштани хун ҳам истифода мебаранд.

Дар тибби илмӣ доруи аз ин гиёҳ тайёр кардашударо дар вақти дарунравӣ истеъмол мекунанд.

Доруҳои аз ин гиёҳ тайёр кардашударо аз аптекаҳо метавонед бо маслиҳати духтур гирифта барои муолиҷаи касалиҳои зикршуда истеъмол кунед.

Ш а қ а л д о қ б и я — сферофиза. Растанин бисъёрсолаи алафӣ буда, решаи начандон калоне дорад. Пояи кабудчаи дарознаш 70 см дошта, баргҳои майдан пармонанд дорад. Гулҳои сурхчаранг ва мевааш лӯбиёмонанд аст, ки дар дарунаш дончаҳои хурди хокистарранг мавҷуд аст. Дар моҳи май гул карда, моҳҳои июль-август мева мебандад.

Ин гиёҳ дар республикаи мо дар водии Вахш мерӯяд. Қисми рӯизаминии ин растаниро барои гирифтани алкалоиди сферофизин истифода мебаранд. Дар таркиби шақалдоқбия алкалоидҳо, равғанҳои эфирдор мавҷуданд. Алкалоиди асосии он цитизин мебошад, ки нафаскаширо сабук мегардонад.

Ю н у ч қ а — клевер луговой. Юнучқа алафи бисъёрсола буда, қади он то 20—50 см баланд мешавад. Ин растани дар тамоми республика мерӯяд. Тӯдагул, яъне сараки он бо ҳамроҳии баргҳои болояш ашён хоми доругӣ аст.

Гули юнучқа дар тибби халқӣ ба кор бурда мешавад. Аз он бо таносуби 1 : 10 юнучқа об тайёр мекунанд, ки ҳангоми бзстани иштиҳо ва камхунӣ, инчунин ба сифати доруи нармкунандаи гулӯ ва пешоббарор истифода мешавад. Баргу танаи юнучқаи ҷавонро бо дигар алафҳои фойданок ҳамроҳ карда самбӯса ва тушбери хонагӣ тайёр мекунанд.

Дар шароити хона аз барг ва гули юнучқа бар зидди камхунӣ ва дарди пешобдор дорувор тайёр кардан мумкин аст. Барои ин 20 г алафи хушкро бо 200 мл об мисли чой дам карда, 1—2 қошукӣ дар ҳар 2—3 соат истеъмол кардан лозим аст.

Я в ш о н — польнь обыкновенная. Растани нимбуттагӣ буда, решааш то 1—2 метр мешавад. Пояи рости явшон то 70 см расида, шохҳои бисъёр ва баргҳои кабудчаи пармонанд дорад. Гулҳои явшон ба як сабадгул чамъ шуда, дар моҳҳои август-сентябрь гул мекунад. Дар вақти гул кардани явшон баргҳои он хушк шуда меафтанд ва шохҳои он ранги сурхча мегиранд. Растани заҳролуд мебошад.

Барои доругӣ баргҳо ва қисми гулкардаи болоии ин гиёҳро истифода мебаранд. Дар «Алқонун»-и Абӯалӣ ибни Сино ин гиёҳ ҳамчун кушояндаи иштиҳо тасвир шудааст.

Дар вақти ҳозира химикҳо муайян намудаанд, ки

алафи явшон дар таркиби худ рағани эфирӣ-абсинтол— 0,5—2 фоиз, моддаҳои даббонӣ, кислотаи аскорбин ва каротин дорад. Дар амалияи тиббӣ препаратҳои явшон дар шакли шира, қиём, экстракт, ҳамчун талхӣ хушбӯӣ барои кушодани иштиҳо ва воситаи ёрирасони ҳазми таом кор фармуда мешаванд. Ҳамаи ин хусусиятҳо дар мавҷуд будани абсинтол дар таркиби он вобаста мебошад.

АДАБИЕТ

Атлас лекарственных растений СССР М., Госиздат мед. лит 1962.

Гаммерман А. Ф. Курс фармакогнозии Л., 1960.

Гаммерман А. Ф., Муравьева Д. А., Лекарственные растения Северного Кавказа. Сост. и перспект. изучения ресурсов СССР М., Л., 1968.

Додобаев О. Д. Лекарственные растения Северного Таджикистана. Дисс. на соискание ученой степени канд. биол. наук. Душанбе, 1967.

Додобаев О. Д. Словарь научных и местных названий лекарственных растений Северного Таджикистана. Душанбе, 1972.

Доброхотова К., Чудинов В., Лекарственные растения. Алма-Ата, 1965.

Запрыгаева В. И. Дикорастущие плодовые растения Таджикистана. М., Л., «Наука», 1964.

Ибн Сина. Канон врачебной науки. Книга II (1956), III т. I (1958), т. II (1959), Кн. IV (1960), Кн. V (1960). Ташкент, Изд. АН Узб.ССР

Машковский М. Д. Лекарственные средства. Медгиз, М., 1957.

Овчинников П. Н. Ботанические исследования Таджикистана. Развитие науки в Таджикистане. Тр., XXVII, изд. ТФАН СССР, Душанбе, 1951.

Соколов В. С. Алкалоидные растения СССР. М., Л., 1952.

Турова А. Д., Сапожникова Э. Н., Хайдаров К. Х. Лекарственные растения СССР и их применение. «Медицина», М., 1982.

Ушбаев К., Кораленцова И. И., Ансенова В. Ф. Целебные травы. Алма-Ата, 1975.

Хайдаров К. Х. Сравнительное фармакологическое изучение триакантина и папаверина. Дисс. на соискание ученой степени канд. мед. наук. Душанбе, 1967.

Хайдаров К. Х. Аптекар табнат. Душанбе, 1971.

МУНДАРИЦА

Муқаддима	3
Растанҳои шифобахш	7
Алабнет	42

Хайдаров Қ. Х.

Х 24 **Растаниҳои шифобахши Тоҷикистон.**— Душанбе:
Ирфон, 1986.

48 с.

Растаниҳои шифобахш дар Тоҷикистон ниҳоят зиёд мебошанд. Муаллифи ин китобча дар бораи баъзе растаниҳои шифобахш, ки хосиятҳои муолиҷавии онҳо омӯхта шудаанд ва дар амалии тибб насб ба кор бурда мешаванд, нақл менамояд.

Хайдаров Қ. Х.

Лечебные растения Таджикистана

Х $\frac{4108000000-386}{M 501(13)-86}$ — 94—86

ББК 42.143

633.8

Хайдаров Карим

**ЛЕЧЕБНЫЕ РАСТЕНИЯ
ТАДЖИКИСТАНА**

(на таджикском языке)

Мухаррирон Ф. Чўрақулов ва А. Раҳимқулов

Мухаррири ороиш А. Муҳамедов

Мухаррири техникий Е. Гусилова

Мусахҳаҳ М. Олимов

БНН № 620

Ба маълум 04.12.84 супоржиди шуд. Ба чопиш
 13.02.86 иккун карда шуд. К.Л. 45191. Формати
 84x109^{1/2}. Когалик типографияи № 1. Гаронгураиш
 адабӣ. Чопиш барҷаста. Чуғун чопиш шартӣ
 2.32+2.34 мол. Чуғун рангии шартӣ 3.712. Чуғун
 нахриш дискоб 5.13. Адакки нахр 10000. Супо-
 раши № 1629 Наркани 90 тки.

Душанбе, нашрияти «Ирфон», кӯчии Адаб, 126.
 Комбинати полиграфияи Ёлмисити давлатии РСС
 Тоҷикистон онд ба кордон нашрият, полиграфияи
 ва сиклон китоб.

Душанбе, кӯчии Адаб, 126.

Редакцияи илмӣ-оммавии нашриёти «Ирфон» соли 1985
китобҳои зеринро ба таърифи расонд:

Муҳиддинов Б.

Нурҳои ноаён ва саломатӣ.

Китоб онд ба таърихи тараққиёти рентген дар республика, аҳамияти аппаратҳои нави рентгенӣ ва радиологӣ барои сари вақт ошкор намудани касалиҳои инсон ва муолиҷаи онҳо маълумот медиҳад. Китобро кормандони тиб, муаллимон, пропагандистони маорифи санитарӣ ва атеистӣ истифода карда метавонанд.

Юсупов М.

Сайри олами рангҳо.

Рисола дар бораи таърихи ба вучуд омадани рангҳо, ихтирои моддаҳои рангкунанда нақл мекунад. Муаллиф ҳамчунин дар хусуси истифодаи ранг ва моддаҳои рангкунанда дар илм, техника, тиб, истехсолот ва ғайра мухтасар маълумот медиҳад.

